

3
2015
(139)

Cena 6,00 zł
(VAT=5%)

НАД БУТОМ І НАРВОЮ

PL ISSN 1230-2759 Nr Indeksu 367214

ЗМІСТ ★ SPIS TREŚCI

Ю. Гаврилюк, <i>Напередодні канікул – кілька думок і одна книжка</i> 2	J. Jaroszewicz, <i>Wiadomość o Kupalnicach na Podlasiu</i> 25
S. Sawczuk, <i>Z poezją i pieśnią na ustach</i> 3	Л. Лабович, <i>Світ народної еротики в підляських піснях</i> 29
<i>Результати XI Конкурсу української пісні «З Підляської криниці»</i> 5	Ю. Гаврилюк, <i>Заокеанська несподіванка Першої світової – табору інтернування... у Канаді</i> 35
<i>Лауреати конкурсу «Українське слово»</i> 6	A. Kulgawczuk, <i>Kilka wspomnień okrucichów...</i> 37
K. Kościewicz, <i>Cerkiewny śpiew – z Kijowa do Hajnuwki zawede!</i> 7	I. Киризьок, <i>З циклу: «В пошуках істини»</i> 39
K. Чурак, <i>«Интерес до фольклору в мене виник ще в юнацькі роки...»</i> 9	M. Roszczenko, <i>Nowa książka o tragedii Ukraińców Chełmszczyzny i Podlasia</i> 40
C. Савчук, <i>Більше про політику, але не менше про літературу</i> 11	Л. Лабович, <i>З хроніки події на Підляшші</i> 45
M. Roszczenko, <i>Prezentacja dzieł poety i tłumacza</i> 13	
L. Łabowicz, <i>Dialekty podlaskie na tle kształtowania się języka ukraińskiego</i> 15	
J. Hawryluk, <i>Pod sztandarem Wojska Zaporoskiego</i> 17	
П. Білян, <i>Стратегічні прорахунки і тактичні успіхи на полях Першої світової</i> 21	

НАША ОБКЛАДИНКА

Один із молодших учасників конкурсу «З підляської криниці» Микола Томчук (учень третього класу початкової школи у Більську).

Чарівні моменти вечора на Лемківщині і Підляшші – у Криниці, Ріпнику б. Коросна й у Чижсах.

Фото Ю. Гаврилюка

Український часопис Підляшшя «Над Бугом і Нарвою»

Видавець: Союз українців Підляшшя
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Зреалізовано завдяки дотації Міністра адміністрації і цифризації.

Редакція: Андрій Давидюк, Юрій Гаврилюк (головний редактор), Юстина Гапонюк, Іван Киризьок, Христина Костевич, Людмила Лабович, Кароліна Хмур. **Співпрацівники редакції:** Ігор Вереміюк, Микола Рощенко, Славомір Савчук, Леокадія Саєвич, Мирослав Степанюк, Єлизавета Томчук, Олена Чабан.

Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису віддзеркалюють погляди редакції. Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право редагувати, скорочувати тексти та змінювати заголовки. За зміст поміщених реклам та оголошень редакція не відповідає.

Річна передплата на території Польщі коштує 50,00 zł. Річна передплата з-за кордону – рівновартість 35 доларів США (звичайною поштою) або 50 доларів США (летунською поштою). Банк рахунок видавця: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Ukraińskie pismo Podlasia «Nad Buhom i Narwoju»

Wydawca: Związek Ukraińców Podlasia
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji.

Redakcja: Andrzej Dawidziuk, Justyna Haponiuk, Jurij Hawryluk (Jerzy Gawryluk – redaktor naczelny), Jan Kiryziuk, Krystyna Kościewicz, Ludmiła Łabowicz, Karolina Chmur. **Współpracownicy redakcji:** Helena Czaban, Mikołaj Roszczenko, Leokadia Sajewicz, Sławomir Sawczuk, Mirosław Stepaniuk, Elżbieta Tomczuk, Ihor Weremijuk.

Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Roczna prenumerata krajowa kosztuje 50.00 zł (w przypadku prenumeraty za okres krótszy ilość numerów należy pomnożyć przez 8.50 zł). Roczna prenumerata zagraniczna – równowartość 35 USD (poczta zwykła) lub 50 USD (poczta lotnicza). Rachunek bankowy: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Druk: Andare. Studio Grafiki i Reklamy, ul. Senatorska 40/91, 00-95 Warszawa. Nakład: 1600 egz.

Напередодні канікул – кілька думок і одна книжка

От і знов ми дожилися – до літа! Найбільша радість з цього, звісно, дітям та молоді, адже ось-ось і літні канікули, можна буде побайдикувати місяців більш як два. Студентам навіть три – але лише цим більш «зажерливим» на науку, адже у «флегматиків», до яких сам колись належав, вересень буде на певно зайнятий... Ну, а в цих, що вже відучилися й нібито «нічого не мусять» – складання іспитів постійно. Бо так виходить, що коли вже батьки не женуть – жене само життя, саме так як то колись татко попереджав, що «Скучнись жереб'ячине – почнеться конячине!».

Моє сьогоднішнє «конячине» – написання передовиці до цього номера, отже діло, яке є словом. А у справі діла серед українців протягом останнього сторіччя виникли розходження. Одні-бо переконували, що «Слово без діла – мертво!». Але це було зовсім уже давно. Зовсім недавно, 2002 року це було, прогресивна політична сила в Україні взяла за свій клич «Не словом – а ділом!». Й вся Україна, а принаймні блок політичних партій «Наша Україна», мала від цього наслідки, але не були вони ще цим бажаним і омріяним успіхом. Виходить, що відречення від слова також не панацея – самим ділом його не заступиш. Тому почухався я в голову й вирішив, що спочатку потрібна думка (навіть якщо вона поки що в голові лиш однієї людини), відтак слово, а далі – від слова до діла!

Отже – успішна політика це вміти робити корисні діла у зручний момент. Справа зрозуміла, що цей зручний момент треба намагатися провокувати, але поява сприяючої кон'юнктури більш залежить не так від нас самих, як від «зусиль всього світу». Але навіть якщо ми в якомусь моменті безсилі ділом, то не можемо бути безсилі думкою. На те, щоб «мати план» на момент появи кон'юнктури й впливати на події, в ідеалі – керувати ними, а не йти у їхньому фарватері, куди історія понесе...

Проукраїнська кон'юнктура, отже сприятлива для оформлення етносу в націю й повернення на політичну карту державності з центром у Києві, почала складатися не так то давно, небагато давніше ніж перед сторіччям. З одного боку, коли врахуємо стартові позиції, що їх мало українство у середині XIX ст. й всі сили, які були й надалі є «проти», треба сказати, що кон'юнктуру використано. З другого – через відсутність «старої», «успадкованої» національної еліти та її постійне формування «на сирому корені» з не завжди якісного матеріалу, що може й – будьмо ж оптимістами! – забезпечує перед успадкуванням старих помилок, шлях у майбутнє це назагал дія без плану, отже постійна імпровізація й справжнє «ходіння по муках».

Найкривавіші й найжахливіші моменти цього «ходіння» нас, «схованих» за Полісся й Біловезьку пущу, майже обминули. Навіть думка, що ми «також українці», почала тут поширюватися з запізненням, й шойно недавно розгорілася настільки, що її зовнішні обставини вже не здули. Написав «недавно» трохи за старою звичкою, бо ж це вже кілька де-

фото: Dima Miryan / Twitter

Для любителів української пісні – й війна не перешкода

сятиріч, а само українське питання стало об'єктом не лише наших особистих роздумів, але й наукового обговорення, не обмеженого вже до етнографів чи діалектологів. Ось, узяв слово білостоцький соціолог і суспільний дослідник мельницького походження Андрій Никиторович та написав книжку «Українці Подlasia: dylematy tożsamościowe», яку випустило краківське видавництво „Nomos” (також з підляським акцентом, знайшов-бо на його сайті інформацію, що голова управління – проф. Ірина Боровик, отже підляшанка з Чижувської гміни, нашим «старим» читачам відома поезією «по-моранському» писаною). Ширше мова про неї, у формі розмови з автором, буде у наступному та вже зовсім літньому, 4-му числі «НБІН». Завдяки Інтернетові книжку легко придбати й кому не терпиться може вже за неї взятися, найкраще у якомусь затінку, та насолоджуватися порівнянням цього, що сам про своє українство думає з цим, що вчений автор виявив. Чимало місця займають також прямі цитати з висказань кількох десятків опитаних осіб, тому може бути дуже цікаво, бо ж у кожного – своя думка й свої «окуляри» життєвого досвіду.

А кому не спішно до книжок – недалеко вже до «Купали», а ще й рейд «Підляшшя» буде...

Юрій ГАВРИЛЮК

Zadanie „Spotkania z podlaskim folklorem, tradycją i poezją ukraińską: Spotkanie z Kołędą i Szczedriwką – Konkurs Piosenki Ukraińskiej «Z Podlaskiej Krynicy» – Konkurs recytatorski «Ukraińskie Słowo» realizowane jest przez Związek Ukraińców Podlasia dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji RP.

„Мале ГДК”

Z poezją i pieśnią na ustach

Мaj to czas, gdy w Bielskim Domu Kultury rozbrzmiewają ukraińska poezja i piosenka. Odbývają się wówczas dwa konkursy organizowane przez Związek Ukraińców Podlasia: Wojewódzki Konkurs Recytatorski «Ukraińskie Słowo» oraz Konkurs Piosenki Ukraińskiej «Z Podlaskiej Krynicy». O ile ten pierwszy ogranicza się do najmłodszych wykonawców, o tyle na konkursowych przesłuchaniach drugiego spotykają się wszystkie pokolenia Podlaszaków.

Młodzi deklamatorzy

Konkurs «Ukraińskie Słowo» ma już wieloletnią tradycję, a jeszcze dawniejszą, jeśli sięgnąć do jego korzeni. Początkowo był to bowiem konkurs recytacji wierszy Tarasa Szewczenki, odbywający się w ramach obchodów rocznic naszego wieszczar narodowego. Jednak w pewnym momencie organizatorzy pomyśleli, że lepiej będzie rozszerzyć jego program, tym bardziej że najmłodszy uczestnicy konkursu potrzebowali nieco lżejszej – typowo dziecięcej poezji.

W tym roku w recytatorskie szranki stanęło 7 maja ponad sto osób. Już tradycyjnie byli to najczęściej uczniowie podlaskich szkół, w których działają punkty nauczania języka ukraińskiego. Byli więc

uczniowie szkół podstawowych i gimnazjów z Bielska Podlaskiego, a przede wszystkim z Zespołu Szkół im. Adama Mickiewicza, z Zespołu Szkolno-Przedszkolnego z Czeremchy oraz Zespołu Szkół Niepublicznych im. Cyryla i Metodego z Białegostoku. Rokrocznie liczną grupę uczestników stanowią dzieci z Przedszkola Samorządowego «Leśna Polana» w Bielsku Podlaskim. Nic w tym dziwnego, ponieważ na zajęcia z języka ukraińskiego uczęszcza w nim ponad 140 maluchów, a więc trzy czwarte wszystkich wychowanków. Pojawiają się na konkursie także dzieci spoza wspomnianych szkół i punktów, między innymi z Mielnika.

– W tym roku przywieźliśmy dwunastu uczestników – mówi nauczycielka języka ukraińskiego w Szkole Podstawowej w Czeremshe Joanna Romaniuk – ośmiu z podstawówki i czworo z gimnazjum. Bierzący udział w tym konkursie chyba od początku jego istnienia. Udział w nim mobilizuje naszych uczniów do nauki – pogłębia znajomość języka i przybliża dzieciom poezję autorów ukraińskich.

Podczas przesłuchań rozbrzmiewają najczęściej wiersze typowo dziecięce, czasami, chociaż rzadko, dzieci deklamują także poetów z Podlasia. Jednak przez cały czas popularna pozostaje poezja autora, od którego rozpoczął się cały konkurs.

«Дівчаточка з США»

– Najpopularniejszym autorem, szczególnie wśród uczniów starszych klas, jest Taras Szewczenko – mówi członek jury Janusz Bakunowicz – Nie wiem, z czym to jest związane. Może z tym, że Szewczenko znajduje się w programie nauczania języka i literatury ukraińskiej w tych klasach, a może dlatego, że jego poezja najbardziej odpowiada uczniom i dotyka tych najwrażliwszych strun ludzkiej duszy.

W trudnej ocenie występów ponad stu deklamatorów członkowie jury brali pod uwagę głównie znajomość języka, fonetykę, a przede wszystkim akcentowanie, które różni się od języka polskiego. Nie można nie zapominać oczywiście o scenicznej ekspresji, ale ta przychodzi łatwiej, gdy uczeń ma opanowany tekst i dobrze włada językiem ukraińskim.

Śpiewająco w Bielsku

Całodzienny maraton muzyczny – tak w kilku słowach można streścić przesłuchania XI Konkursu Piosenki Ukraińskiej, które odbyły się 17 maja w Bielskim Domu Kultury. Przez jego scenę przewinęło się kilkaset osób. Wśród sześćdziesięciu wykonawców były zarówno grupy śpiewacze i zespoły, jak i tercety, duety i soliści. Ze względu na dużą liczbę wykonawców i jednoczesne przesłuchania, uczestnicy konkursu mogli zaprezentować przed jury tylko jeden utwór. Jak mówili – wymagało to maksymalnej koncentracji, bo próba była tylko jedna, nie można było poprawić wrażenia podczas wykonania drugiej piosenki.

– Jedenaście lat temu pomyśleliśmy, żeby organizować nie tylko festiwal kultury ukraińskiej – mówi współorganizatorka konkursu Elżbieta Tomczuk, – ale także dać szansę zespołom, które nie zawsze miały możliwość wystąpienia na festiwalowej scenie. Już pierwsze lata pokazały, że jest duże zainteresowanie, nie tylko starszego pokolenia, ale także dzieci i młodzieży. Z każdym rokiem przybywa uczestników-debiutantów. Jest więc dla nas pewna wskazówka. W naszym konkursie stawiały pierwsze kroki zespoły, które obecnie są znane w naszym regionie.

Na konkursie swą obecność zaznaczyły zarówno przedszkolaki, jak i starsze pokolenie. Zjawiskiem ostatnich lat jest aktywizacja grup z powiatu siemiatyckiego, w którym przez dłuższy czas jedynym zespołem odradzającym tradycję śpiewaczą była «Nowina» z Moszczony Królewskiej. Obecnie na scenach coraz częściej można zobaczyć grupy z Radziwiłłówki, Wilanowa, Mielnika oraz Nurca Stacji.

Результати XI Конкурсу української пісні «З підляської криниці»

ФОЛЬКЛОР

Молодша вікова категорія

Малі форми

I місце – Тріо в складі: Агата Степанук, Аурелія Сичевська та Габрієла Якубович

Середня вікова категорія

Ансамблі

I місце – «Ранок» фольклорна група

Змішана вікова категорія

Ансамблі

I місце – «Говорила мати: співати»

II місце – «Гілочка»

Старша вікова категорія

Ансамблі

I місце – «Добриня»

II місце – «Родина»

III місце – Фольклорний ансамбль з Черемхи-Села

IV місце – «Новина»

IV місце – «Чижев'яни»

Малі форми

III місце – Дует Віра Сідевич і Валентин Никиторович

Сольний спів

I місце – Збігнєв Насядко

ОПРАЦЬОВАНИЙ ФОЛЬКЛОР

Молодша вікова категорія

Ансамблі

I місце – «Сонечко» з садочка № 9 у Більську

Середня вікова категорія

Ансамблі

I місце – «Ранок»

Малі форми

I місце – «Стебло»

Старша вікова категорія

Ансамблі

I місце – «Вервочки»

II місце – «Чижев'яни» жіноча група

II місце – «Чижев'яни» чоловіча група

III місце – «Вереси»

IV місце – «Осінній лист»

IV місце – Ансамбль «Вераси»

IV місце – «Криниця»

СУЧАСНА ПІСНЯ

Молодша вікова категорія

Ансамблі

I місце – Ансамбль «Мале ГДК»

II місце – Ансамбль «Дівчаточка з ША»

III місце – «Ранок» наймолодша група

Малі форми

I місце – Дует Емілія Королько і Юлія Ляшевич

Сольний спів

I місце – Олександра Волчик

I місце – Ізабела Карчевська

II місце – Юлія Єрмаловська

Середня вікова категорія

Ансамблі

I місце – «Ранок»

III місце – «Астерія»

Малі форми

II місце – Дует Марія Веселовська та Агата Лаут

Сольний спів

I місце – Магдалена Творковська

II місце – Кароліна Мірек

II місце – Малгожата Прібе

Старша вікова категорія

Ансамблі

I місце – «Луна»

Сольний спів

I місце – Маріола Монах

II місце – Сильвія Крупковська-Тарасюк

– *Śpiewam w naszym zespole pięć lat – mówi Julia Tymoszuk z «Niezabudek» z Nurca Stacji – Sam zespół powstał wcześniej, osiem lat temu. Namówiły mnie koleżanki, a ja lubię śpiewać i chcę, żeby ta nasza tradycja nie zaginęła. Chciałabym, żeby przyszedł do zespołu ktoś młodszy, ale u nas w Nurcu z tym trudniej – teren już taki mieszany.*

Jarosław Bielikiewicz z zespołu «Czyżowanie» z Czyż mówi, że stara się być na każdym konkursie «Z Podlaskiej Krynicy». Na pytanie, czy zespół ma w swym repertuarze dużo piosenek ukraińskich odpowiada:

– *To przecież nasze rodzime piosenki. Tak prawie rozmawiamy, taka jest nasza gwara po wsiach i tak śpiewamy.*

Z tym śpiewem na wioskach jest jednak coraz gorzej. Brakuje już pieśni na ławeczkach, także na weselach tradycyjny śpiew wypiera muzyka disco-polowa. Ukraińska piosenka przenosi się więc na scenę, a pieśniom ludowym coraz częściej towarzyszą szlagiery współczesnej estrady ukraińskiej. Ich doskonałymi wykonawcami była młodzież ze Studium Piosenki Estradowej Hajnowskiego Domu Kultury, a dowodem na to fakt, że dwa razy z rzędu jego uczestnicy otrzymywali Grand Prix konkursu. W tym roku ponownie pojawili się na konkursie.

– *W tamtym roku postanowiliśmy sobie zrobić przerwę i dać szansę innym – żartuje instruktorka studium Marta Gredel-Iwaniuk. – Poza tym byłam już w zaawansowanej ciąży i nasz udział fizycznie był niemożliwy. Ale kontakt z piosenką ukraińską był przez cały czas. Braliśmy udział w Festiwalu «Podlaska Jesień», a podczas koncertów w naszym Hajnowskim Domu Kultury także śpiewaliśmy piosenki ukraińskie.*

Na konkursowych przesłuchaniach można było spotkać także zespoły rodzinne. «Kazała maty spiwaty» to oryginalna nazwa grupy, w skład której wchodzi Anna Misiejuk wraz z jej dziećmi – stały mi uczestnikami Konkursu «Z Podlaskiej Krynicy»:

– *Kiedys, gdy dzieci były małe, mówiłam im: «śpiewajcie», «śpiewajcie», a teraz gdy są już w gimnazjum i śpiewają na różnych scenach, mama odważyła się na to, by wyjść razem z nimi. – I zaśpiewali razem piosenkę zaczerpniętą z repertuaru zespołu «Drewo» z Kijowa.*

Na tegorocznym konkursie zabrakło zespołów, które grałyby muzykę folkową czy folk-rockową, takich jak laureaci poprzednich edycji – zespoły «Pozytyw», «Hoyraky», «Hramada» czy «Narva». Tworzenie grup tego typu jest już bardziej skomplikowanym zadaniem, a swoje robi także zapotrzebowanie rynku, na którym,

co niestety trzeba przyznać, królują «nie-wybredne» gusta.

Przewodniczący jury «Z Podlaskiej Krynicy» Jurij Kowalczuk uważa jednak, że konkurs każdego roku ma jakieś odkrycia – nowe interpretacje. Potwierdza także, że wielu z uczestników podlaskiego konkursu mogłoby śmiało brać udział w tego typu przedsięwzięciach muzycznych na Ukrainie:

– *Zespoły folklorystyczne nabierają coraz więcej doświadczenia. Widać, że nie tylko przygotowują się do konkursu, ale że żyją tą pieśnią. Technika wykonania polepsza się. A wśród estradowych wykonawców są tacy, którzy – muszą powiedzieć – czasami wykonują pieśni lepiej niż ich oryginalni, ukraińscy wykonawcy. A są to przecież młodzi, perspektywiczni ludzie – powiedział Jurij Kowalczuk.*

W tegorocznym konkursie nie przyznano Grand Prix, ale wiele nagród w różnych kategoriach gatunkowych i wiekowych. Laureaci konkursu zaprezentowali się na koncercie galowym, który odbył się 31 maja w Bielsku Podlaskim. Koncert wpiśwał się w obchody Dni Bielska Podlaskiego, a pieśni ukraińskie rozbrzmiewały z dużej sceny ustawionej przed Urzędem Miasta.

Sławomir SAWCZUK
Polskie Radio Białystok
Fot. J. Hawryluk

Cerkiewny śpiew – z Kijowa do Hajnuwki zawede!

Śpiew jest najczystszy głośm naszej duszy... On nigdy nie może zamilknąć. On żyje i żyć będzie, bowiem każda nuta jest jak boskie tchnienie... Od ponad 30 lat pod kopułami Soboru Świętej Trójcy rozbrzmiewa przepiękna muzyka cerkiewna. Muzyka, która ma charakter ponadczasowy i jednoczący wszystkich.

Te właśnie słowa, wypowiedziane przez metropolitę Sawę i ks. mitrata Michała Niegierewicza podczas inauguracji XXXIV Międzynarodowego Festiwalu Hajnowskie Dni Muzyki Cerkiewnej, najtrafniej oddają cel i sens corocznego majowego spotkania z modlitewnym śpiewem, na które do Hajnuwki przyjeżdżają chóry z całej Europy i nie tylko. Chórzyści i dyrygenci chcą zaistnieć na międzynarodowym festiwalu, ale też zaśpiewać w tej hajnowskiej cerkwi, słynącej z oryginalnej architektury i znakomitej akustyki. Tak więc od 11 do 16 maja 2015 r. sobór ponownie rozbrzmiewał modlitwą śpiewaną w różny sposób, albowiem w tegorocznych przesłuchaniach konkursowych zaprezentowało się 27 chórów – z Polski, Białorusi, Francji, Mołdawii, Rosji i Ukrainy.

Odkryciem tegorocznego festiwalu był studencki zespół wokalny «Mnohaja Leta» z Kijowa, który występował w kategorii chórów akademickich (zajął drugie miejsce), ale zaprezentował dawny, wiejski śpiew cerkiewny, jakiego już nie pamiętamy. Dyrygentką chóru jest Anna Koropniczenko.

– *Dziękuję za wzruszające wykonanie koncertu konkursowego. To muzyka cerkiewna, jakiej już nie ma...*

– *Przez 20 lat zapisywałam folklor. Najpierw językowy, potem lirykę, następnie psalmy i muzykę liturgiczną. Koncert, który przedstawiliśmy w hajnowskim soborze, zaśpiewaliśmy w programie wielkopostnym u nas, w Kijowie. Była muzyka liturgiczna i oczywiście psalmy.*

– *Czy w Ukrainie są jeszcze ludzie, nie studenci, nie badacze kultury, ale zwykli mieszkańcy wsi, którzy tak śpiewają?*

– *Jeszcze w połowie XX wieku wielu tak śpiewało w cerkwiach. Zbierało się mężczyzn i kobiet tak do czterdziściorga i śpiewali, bardzo głośno. Wyobrażam sobie, jaka była moc takiej modlitwy. Potem*

stopniowo cała tradycja wiejskiej muzyki cerkiewnej zanikła, zastąpił ją śpiew akademicki.

– *Dziękujemy, że ocalacie to co w naszej kulturze było jakże piękne i wzruszające. «Mnohaja Leta», skąd pomysł na taką nazwę chóru?*

– *Przede wszystkim, żeby połączyła folklor i muzykę duchowną.*

– *Chórzyści to studenci Kijowskiego Instytutu Kultury i Sztuki...*

– *A ja jestem wykładowcą, zajmuję się głośm tradycyjnym. Moi chórzyści to folklorysty, którzy będą kierownikami zespołów folklorystycznych. Ciągłe prowadzimy ekspedycje, zapisujemy repertuar i pokazujemy szerszej publiczności.*

Zespół «Mnohaja Leta» zaprezentował nie tylko muzykę naszych pradziadków, ale także stroje, jakich już nie ma. Gdyby to ode mnie zależało, dałabym im Grand Prix. Za czyste głośy, za ciężką pracę u źródeł, za cudne stroje, za urodę. Ale już za bardzo oddaliliśmy się od kultury przodków, w cerkwi bardziej liczy się śpiew akademicki, a o wynikach festiwalu decyduje międzynarodowe jury. Jednak «Mnohaja Leta» zachwycił nie tylko publiczność. Po jego występie kilku jurorów wyszło do studentów i dyrygentki z gratulacjami, podziękowaniami i zaproszeniami do swoich krajów.

Dawną muzykę, ale już nie ludową, lecz «rozszyfrowaną» ze starych rękopi-

sów, zaśpiewał chór «Sretienije» ze stolicy Białorusi Mińska, którym dyrygowała Olha Soares.

– *Zaśpiewaliście starą muzykę...*

– *Do XVII w. w naszej cerkwi funkcjonował specjalny zapis muzyki cerkiewnej. Na szczęście są specjaliści, którzy zajmują się przetłumaczeniem tych zapisów na nuty – «rozszyfrowują» dla takich jak my. Postawiliśmy sobie za cel śpiewanie właśnie takich starych utworów.*

– *Do muzyki dawnej bardzo dobrze pasują piękne męskie głośy...*

– *Niestety, nie wszyscy moi chórzyści przyjechali, mamy więcej dobrych głośów. Jest też kompozytor Dmitrij Łojka, mam nadzieję, że wkrótce wykonamy jego utwory.*

– *Nosi pani nazwisko Soares. Hiszpańskie?*

– *Z przyjemnością wspomnę o moim mężu. Jestem Ukrainką, a mój mąż pochodzi z Kolumbii. Mieszkamy na Białorusi. Mąż jest naukowcem w dziedzinie fizyki teoretycznej w szwajcarskiej firmie. Gdy przyszedł do naszej cerkwi i usłyszał muzykę cerkiewną, zakochał się w prawosławiu. Mamy siedmioro dzieci. Wszyscy śpiewamy muzykę cerkiewną. Niedawno zdobyliśmy pierwszą nagrodę na międzynarodowym festiwalu rodzin wielodzietnych.*

– *Gratuluję rodziny i wspaniałej sylwetki. Dlaczego wystąpiła Pani w Hajnuwce?*

Лауреати конкурсу «Українське слово»

Klasy I-III szkoły podstawowej

I miejsce – Szymon Samusiewicz
II miejsce – Zofia Maruszczyk, Malwina Wołosik
III miejsce – Emilia Korolko, Jan Daniluk
Wyróżnienia: Justyna Shypka, Iza Tomczuk, Paweł Turowski, Bogumiła Remesz, Maria Artemiuk, Natalia Nikitiuk

Klasy IV-VI szkoły podstawowej

I miejsce – Julia Jermalowska
II miejsce – Andrzej Maruszczyk, Marcelina Naliwajko

III miejsce – Michał Dawidziuk, Mikołaj Tomczuk
Wyróżnienia: Dominika Hapunowicz, Agnieszka Hryniewicka, Piotr Misiejuk, Roksana Szatyłowicz, Laura Koško

Gimnazjum

I miejsce – Natalia Bociuk
II miejsce – Marcin Mojsik, Diana Nazaruk
III miejsce – Wiktoria Sośniuk, Julia Zinkiewicz
Wyróżnienia: Natalia Chmur, Aleksandra Chmielewska, Julia Romaniuk, Julia Sacharczuk

Dyrygent Jan Polowianuk z Kameralnym Zespołem Muzyki Cerkiewnej «Kliros»

Хóry парафіальні з Орзешкова, Черемчы і Мielніка

– *O waszym festiwalu wstyd nie wiedzieć. Cudowna świątynia, możliwość posłuchania dobrej muzyki cerkiewnej, możliwość wymiany doświadczeń, a mój chór nie tylko śpiewa starą muzykę, ale także daje lekcje historii muzyki cerkiewnej. Dlatego bardzo chciałam wystąpić na festiwalu w hajnowskim soborze.*

Jan Polowianiuk, dyrygent olsztyńskiego Kameralnego Zespołu Muzyki Cerkiewnej «Kliros», który zajął drugie miejsce w kategorii chórów innych, to także dusza ukraińska. Pochodzi z Bielska Podlaskiego, od lat mieszka i pracuje w Olsztynie, gdzie jest prodziekanem Wydziału Sztuki Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Ten wybitny dyrygent od lat prezentuje swoje chóry na Hajnow-

skich Dniach Muzyki Cerkiewnej i potrafi nie tylko stworzyć rewelacyjny zespół i nim kierować, ale także ciekawie opowiadać o muzyce.

– *Z «Klirosem» przyjechaliśmy po raz pierwszy. To bardzo młody zespół, powstał w listopadzie 2013 r. Trzynastoosobowy, złożony z miłośników muzyki cerkiewnej. Moi śpiewacy w większości wywodzą się z wielokrotnie słuchanego w Hajnowce olsztyńskiego chóru «Bel Canto». My specjalizujemy się tylko w muzyce cerkiewnej, tak postanowiliśmy. Naszym założeniem jest koncertowanie z utworami muzyki cerkiewnej, czyli w ten sposób propagujemy śpiew cerkiewny.*

– *Jak to robicie, że wasza muzyka jest aż tak wysokiego lotu?*

– *Dziękuję bardzo... Ja to traktuję jako komplement, uważam, że cały czas jesteśmy na dorobku, że stawiamy sobie bardzo wysokie zadania. Oczywiście nie ukrywam, że dobierając zespół brałem pod uwagę predyspozycje. Wyszukiwałem głosy, o których wiedziałem, że można będzie z nich stworzyć zespół kameralny. To wielka trudność. Zebrać 40-osobowy chór jest wbrew pozorom o wiele łatwiej niż zespół kameralny. Tu każdy głos jest odpowiedzialny za swoją linię melodyczną, za barwę swojego głosu, za intonację, za każdy element wykonawczy i to złożone w całość dopiero daje ostateczny efekt. Dlatego na festiwalach w ogóle jest oddzielna kategoria zespołów wokalnych, ponieważ jest to zupełnie inny poziom trudności.*

– *Tu jest jeszcze dodatkowa trudność, ponieważ dyrygent też śpiewa...*

– *Tak, oczywiście. Jestem osobą śpiewającą, ale czasami coś tam im pokażę. Stoję z boku i to jest zupełnie inna technika dyrygencka.*

– *Wyobraża Pan sobie, żeby kierując takim zespołem muzycznym nie móc przyjechać na festiwal w Hajnowce? Chyba nie...*

– *Oczywiście. Jak zespół powstał, to po roku pracy pojawiła się też myśl, by przyjechać na festiwal. To już mój trzeci zespół, z którym przyjeżdżam do Hajnowki. Gdy tylko jest w regulaminie możliwość pokazania utworu liturgicznego bądź religijnego, to ją wykorzystujemy, żeby zaprezentować muzykę cerkiewną. Muzykę cerkiewną śpiewaliśmy na przykład w katedrze gnieźnieńskiej.*

Grand Prix 34. Międzynarodowego Festiwalu Hajnowskie Dni Muzyki Cerkiewnej zdobył chór Państwowego Konserwatorium Muzycznego w Saradowie w Rosji. Ale mieszkańcy naszej ziemi między Bugiem a Narwią także zostali ocenieni bardzo wysoko, szczególnie śpiewacy z Czeremchy, Mielnika, Dubicz Cerkiewnych. W kategorii chórów parafialnych wiejskich I miejsce jury przyznało chórowi parafii prawosławnej Matki Bożej «Miłującej» w Czeremsze, którym dyryguje ks. Mikołaj Białomyzy.

– *Gratuluję stworzenia pięknego chóru. Na wsi to nietatwe zadanie.*

– *Śpiewanie w chórze wiejskim to teraz skomplikowana sprawa, dlatego że fundamentem jest młodzież, a młodzieży nie ma, do miast wszyscy uciekają. Jednak dzięki Bogu się udało – trochę młodych zgarnąłem.*

– *W chórze batuszki widzą nawet wpływ «Czeremszyny»...*

Zakończenie na str. 10

«Інтерес до фольклору в мене виник ще в юнацькі роки...»

Весна 2015 року. Ніч у Біловезькій пущі. На всі боки розходиться спів. «Летіла зозуля» співають українці, поляки і французи. Заспіває легендарна солістка ансамблю «Древо» Ганна Коропніченко.

Ганна Коропніченко вже не співає в «Древі», зате приїхала до Польщі зі своїм колективом «Многая лета» з Києва. Вона тепер регент. Хор виступав на Фестивалі церковної музики в Гайнівці. Зачарував усіх своєю автентичністю. Молоді співаки збирають мелодії від українських бабусь. Хочуть їх врятувати і передати наступному поколінню.

– *Ганно Миколаївно, звідки у Вас з'явився інтерес до фольклорної музики?*

Ганна Коропніченко: Інтерес до фольклору в мене виник ще в юнацькі роки. Досі зберігаю у своїх архівах зошит, в який я занотувала тексти 100 «частушек» – перебуваючи на канікулах у своєї бабусі (по мамі) в маленькому селі Вологодської області. Мені було тоді 13 років. Приблизно в цей же період ми з сестрою цілий тиждень щоранку приходили до кінотеатру на перший сеанс (пільговий для учнів), аби подивитися фільм «Табір уходить в небо», який шойно вийшов на екрані – ходили ми здебільшого через циганські пісні. Ще пам'ятаю, як одного разу, перебуваючи на відпочинку в Сухумі, я йшла коридором готелю і раптом почула чудовий жіночий багатоголосний спів. Я буквально застигла перед дверима і стала слухати. Це були грузинські народні пісні. Нарешті, долаючи стид, постукала в двері і попросилася послухати ці красиві пісні. Дівчата (це були студентки Тбіліського державного університету, вони не були музикантами) продовжували співати. Деякі пісні я тоді занотувала, а дівчата допомогли записати грузинські тексти. Одна з пісень була «Шен хар венахі». Мені було тоді не більше 25. І ось тепер я щаслива тим, що можу здійснити свою давню мрію і заспівати цей пісенспів зі своїм ансамблем.

– *Можете розповісти, як почала Ваша пригода, якщо можна так сказати, з ансамблем «Древо»?*

Ганна Коропніченко зі своїм колективом біля гайнівського собору

– Багато років я викладала сольфеджіо і музичну літературу в одній із Київських музичних шкіл. Згодом я почала «нудьгуватися» викладанням цих предметів, я прагнула більш творчої роботи. Вирішила створити дитячий фольклорний ансамбль. Але в цій області я була абсолютно невідомою. Звертаюся по професійну допомогу. Мені радять проконсультуватися з Євгеном Єфремовим. Прийшла в консерваторію, це були перші дні вересня, розповіла йому про себе, про свої плани. Євген Васильович запропонував цього ж вечора відвідати репетицію ансамблю – тоді він ще не називався «Древо». Ввечері після тривалої літньої відпустки зібралися всі учасники ансамблю. Почали пити чай. «Ну, що заспіваємо? Давайте «Коло річки». Давайте». І ось вони заспівали... Ніколи не забуду того першого враження від їхнього співу. В мене «мурашки пішли по шкірі!» Тоді подумки сказала собі, що я звідси нікуди не піду. Так воно і сталося.

– *Чому Ви вже не працюєте разом?*

– Це цілком закономірний процес. Так буває в багатьох колективах, коли учасники колективу «виростають» і створюють свої колективи-гілочки, працюючи кожен у своєму напрямку.

– *Як довго Ви працюєте з ансамблем «Многая лета»?*

– Ми почали працювати з 2008 року, коли мене запросили в Київський національний університет культури і мистецтв керувати фольклорним ансамблем.

– *Як, на Вашу думку, відносяться в Україні до пісень, які Ви записуєте, а потім вивчаєте? Чи багато молодих людей цікавиться цією тематикою?*

– Зараз в Україні фольклористичний рух дуже популярний. Утворюється багато нових молодіжних гуртів. Народна пісня входить у міський побут. Молодь їздить в експедиції. Досвідчені фольклористи-виконавці проводять для початківців майстер-класи, а інколи такі майстер-класи проводять навіть автентичні співаки, як от недавно це зробила Доменіка Чекун із с. Старі Коні, що на Рівненщині. Часто проводяться фольклорні фестивалі, вечори традиційних танців, – у Києві щотижня, – і тому подібні заходи. Молодь з гордістю носить традиційне вбрання і це приємно.

– *У Польщі спостерігається повернення до традицій наших предків. Молоді люди охоче вивчають пісні, які колись співали їхні бабусі, організовуються так звані «по-*

танцювкі» – молоді люди вивчають танці своїх предків. Що для Вас означає традиція?

– На жаль, я людина міська, я не вросла в сільській традиції. Я лише мала можливість спостерігати її під час фольклорних експедицій, вивчати її і намагатися відтворити максимально повно. Я дуже люблю традиційну українську музику і спробувала прищепити цю любов своїм студентам.

– Чи багато пісень Ви збрали зі своїми учнями досі?

– Наші студенти по закінченню університету отримують диплом «керівник фольклорного ансамблю». В кінці 4-го курсу (диплом бакалавра) та 5-го курсу (диплом спеціаліста) вони здають державні іспити з фольклорного ансамблю. З учасниками колективу вони мають підготувати концертну програму з найкращих пісень, танців, інструментальної музики, що ними було записане в експедиціях протягом 4-5 років. Тому за період з 2008 року репертуар нашого ансамблю збагатився цілим рядом обрядів, різножанрових пісень. Щодо мене, то я побувала з різного складу експедиціями у близько 200 селах різних регіонів України, а також у Польщі, Словаччині. Однак регіон мого дослідження – це Київщина з обох берегів Дніпра (близько 120 сіл).

– Ми чекаємо Вашого диску і виступів у Польщі. А як Ви оцінюєте Польщу, Підляшшя, фестиваль?

– Польщу я люблю, адже це частково моя «генетична» батьківщина, бо рід моєї бабці по татові, Надії Ореховської, за переказами родичів, це «збідніша шляхта з-під Люблина». Так сталося, що до Польщі я їжджу часто, починаючи з 1998 року. Це були виступи з ансамблем «Древо», симпозиуми, майстер-класи з традиційного співу, що проводить фундація «Музыка Кресów» та інші організації. Мені пощастило і я була у багатьох містах Польщі. Про Підляшшя можу сказати, що це самобутній регіон, де живуть дуже відкриті, гостинні люди, котрі віддають тепло своїх сердець усім, хто завітав до їхнього краю. Ми щасливі тим, що мали честь бути запрошеними в Гайнівку, де вперше в Європі був започаткований, а цього року проведений уже в 34-ий раз, фестиваль церковної музики. Це було справжнє незабутнє свято православного співу!

– Дякую за розмову!

Розмовляла Катерина ЧУРАК
Фото авторки статті

Cerkiewny śpiew – z Kijowa do Hajnuwki zawede!

Zakończenie ze str. 8

– Maria Zdrajkowska z «Czeremszyny» jest cały czas z nami w chórze parafialnym. Jej ojciec też śpiewa. Można powiedzieć, że moi chórzyci śpiewają całymi rodzinami, bo jest też tatuś z dwiema córkami.

– Czyli można powiedzieć, że Czeremcha jest rozśpiewaną wsią.

– Czeremcha jest rozśpiewaną wsią – dotyczy to zarówno Czeremchy Osady, jak i Czeremchy Wsi. Ludzie lubią śpiewać. Starają się.

II miejsce w kategorii chórow wiejskich zajął Chór p.w. Opieki Matki Bożej z Dubicz Cerkiewnych.

– Wszyscy jesteście wspaniali. Spasiwam Hospodi. Mnie coś «zatkało», a wy śpiewaliście pięknie. Dziękuję wam bardzo. Jestem bardzo zadowolona – tak po koncercie w soborze chwaliła swoich chórzystów dyrygentka Anna Antoniuk.

W chórze z Dubicz Cerkiewnych średnia wieku jest dość wysoka, bo najstarsza chórzystka liczy 85 lat. Z występujących w Hajnówce najstarsza miała 79, a najmłodsza 15 lat. Anna Antoniuk jest absolwentką Szkoły Psalmistów w Hajnówce i «dzieckiem» hajnowskiego festiwalu.

– Można powiedzieć, że śpiewam od urodzenia. Kocham muzykę cerkiewną – przyznaje. – Zaczynałam tutaj, w Hajnówce, jeszcze w starej cerkwi, od czwartej klasy szkoły podstawowej. Pamiętam pierwsze Hajnowskie Dni Muzyki Cerkiewnej. W soborze śpiewa się lepiej, ale wspomnienia z drewnianej cerkwi także są bardzo mile.

Trzecie miejsce ex aequo zajęły chóry parafii prawosławnej p.w. Narodzenia NMP w Mielniku nad Bugiem oraz chór parafii p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego w Orzeszkowie. Kieruje nim Ewa Surel, której udało się stworzyć chór złożony z bardzo młodych śpiewaków. Chórem z Mielnika dyryguje Barbara Rusnak.

– Pierwszy raz jesteśmy w Hajnówce, bo zawsze myśleliśmy, że nie zasługujemy na taki poziom. W tym roku stało się. Niestety, mamy mało panów, to nasze rodzynki, ale jakoś sobie poradziliśmy – powiedziała po występie w soborze Barbara Rusnak. – Zamilowanie do muzyki cerkiewnej tam od babci, która śpiewała w chórze cerkiewnym. Od małości chodziłam z nią i śpiewałam. Lata dzie-

ciństwa spędziłam z chórem i chciałam to robić jako osoba dorosła, dlatego skończyłam wydział dyrygentury przy seminarium w Sankt Petersburgu.

Ewa Surel, dyrygentka chóru z Orzeszkowa, mieszka w Jagodnikach (gmina Dubicz Cerkiewne).

– Pochodzę z gór, spod Przemyśla – mówi Ewa Surel. – Tutaj wyszłam za mąż, na Podlasie. Jednak moje korzenie też sięgają Podlasia. Moi rodzice są stąd, ale tata jest batuszką, otrzymał parafię w górach, urodziłam się więc w Sanoku.

Wspaniałym elementem hajnowskiego festiwalu muzyki cerkiewnej jest koncert w starej żwirowni w Puszczy Białowieskiej, tuż przy Ośrodku Edukacji Leśnej «Jagiellońskie». Koncert odbywa się od roku 2005, zawsze w piątkowy wieczór. Na leśnej scenie chóry z różnych krajów nie śpiewają pieśni religijnych, cerkiewnych, ale prezentują muzykę ludową swojego narodu, bo to «Uczta folklorystyczna» (tak brzmi jego oficjalna nazwa). Leśny koncert poprowadził Piotr Lewczuk i chociaż tej nocy było bardzo zimno, publiczność, jak zawsze, nie zawiodła.

W tym roku, o dziwo, prym wiodły piosenki rosyjskie. Bardzo piękne, ale jednak nie o to chyba chodziło. Kulturę rosyjską zaprezentował chór z Rosji, a także z Białorusi i Mołdawii. Czyżby Mołdawianie nie mieli własnych piosenek, własnej kultury ludowej? Własną kulturę i to bardzo bogato zaprezentowali Ukraińcy – zespół «Mnohaja Leta» niewątpliwie był gwiazdą leśnego koncertu. Dostał ogromne brawa, był zmuszony do bisowania. Koncert studentów z Kijowa doskonale wkomponował się w bardzo trafnie wykonaną scenografię, oczywiście w stylu ludowym, podobnie jak przed rokiem będącą dziełem Stowarzyszenia Miłośników Kultury Ludowej w Czeremesze z Mirkiem Samosiukiem na czele.

Kiedyś nasi pradziadowie pieszo pielgrzymowali do Kijowa, aby pomodlić się w Ławrze Peczerskiej i w przyozdobionych złotymi kopułami cerkwiach kolebki naszej wiary – przypomina o tym powiedzenie *Jazyk do Kijowa zawede*. Teraz modlitewny śpiew zaprowadzi też do naszej podlaskiej Hajnówki – i nie tylko kijowian...

Krystyna KOŚCIEWICZ
Fot. autorki artykułu

Більше про політику, але не менше про літературу

Звуть його патріархом сучасної української поезії, є він відомим письменником, есеїстом, а також перекладачем, співзасновником легендарної поетичної групи Бу-Ба-Бу – людиною, до слів якої прислухується багато людей, не тільки в Україні, але також Польщі і інших європейських країнах. На цей раз слухали його в Білостоці, де Юрій Андрухович потрапив 21 травня, при нагоді концерту з польською групою «Karbido» в клубі «Zmiana Klimatu». Але ще раніше зустрівся з читачами в галереї «Arsenal». Зустріч, яку вів журналіст Радіо Білосток Анджей Байгуз, була зосереджена довкола однієї з найновіших книг Андруховича — «Лексикону

інтимних міст», яку критики називали «автобіографічним атласом внутрішнього світу письменника». Розповів він у ній 111 історій про 111 міст, які йому довелося відвідати в рамках літературного проекту. Не обійшлося під час зустрічі також без запитань про події в Україні та польсько-українські відносини. Перше враження від зустрічі – це те, як гарно Юрій Андрухович володіє польською мовою, якої ніколи не вчив, але пізнавав початково з I-ї програми Польського радіо, а потім читаючи книжки та спілкуючись з поляками. Перебування літератора в столиці восходства стало також нагодою до інтерв'ю для нашого підляського часопису.

«Над Бугом і Нарвою»: Сьогодні в Білостоці має авторську зустріч, а опісля, пізно ввечері, грає концерт з колективом «Карбідо». Яку форму презентації преферуєте – класичну зустріч чи мистецьке шоу на сцені?

Юрій Андрухович: Щиро кажучи, не маю якихось преференцій – люблю як одне, так і друге. З тим, що концерт це діло спільне – тут не йде лише про мою творчість. Є тут інший рівень відповідальності – робимо це поспіль і мушу бути більше уважним при виконанні репертуару.

– Виступаєте з польським гуртом, співпрацюєте з польським письменником Анджеем Стасюком – чи відчуваєте, що у якійсь мірі є Ви частиною також польської культури?

– Не можу так сказати. Почуваю себе близьким до польської культури. Завдяки співпраці з колективом «Карбідо» – це вже, можна сказати, міжнародний проект. Кожен твір записуємо властиво у двох мовах, кожна платівка є двомовна, так що у випадку польськомовної пісні можна сказати, що є це частина польської культури, а у другому – української. Але все ж таки тут треба говорити, що це міжнародний проект.

– Розкажіть про Ваш і гурту останній проект, якого саме під час турне промуєте також у Білостоці.

– Це наш четвертий музичний проект. Коли кажу наш – маю на увазі себе і своїх друзів з колективу «Карбідо». Вважається, що це вроцлавський гурт, хоча не всі його учасники є з Вроцлава, але не це головне. Важливо те, що це чудові музиканти. Наша найновіша робота називається «Атлас естремо». Це така програма-подорож. Ми маємо тринадцять композицій, кожна з яких це є певне місто і ми здійснюємо таку навколосвітню подорож, рухаючись весь час у західному напрямку і врешті респт захід стає сходом.

– Якщо йде про подорожі, здається мені, що Ваші перші книжки у більшій мірі були це подорожі в часі, в історію, у Вашу біографію, а останнім часом це радше подорож у географічному сенсі?

– Так, якоюсь мірою це намагання схрестити біографію з географією. Все одно йде про одну і цю саму людину – оповідача, який, відвідуючи різні міста світу, щось там важливе переживає. Справді, спосіб життя, який я веду, з дуже частими подорожами – він про себе говорить з моїх текстів.

– **Відносно зустрічей... Вас вважають авторитетною людиною і часто запитують на різні теми, також при таких зустрічах, як ця в Білостоці. Чи не є останнім часом так, що все більше на таких зустрічах мова йде про політику, про те, що відбувається в Україні, а менше говорите про літературу?**

– Ні, думаю що менше про літературу говорити я не став, але дійсно майже завжди виникають якісь теми пов'язані з політикою, тому що неможливо зараз життя українського письменника відокремити від політичної ситуації – дуже складної, яку всі ми знаємо. Ну і зрозуміле бажання з боку публіки – будучи на таких зустрічах, запитувати і відповідати.

– **Не можемо не підняти теми війни на сході країни. На Вашу думку, це зіткнення двох культур?**

– Так мені здається. Це очевидно окреслення, яке не вичерпує загально цілого контексту подій. Але ця війна почалась від цього, що приналеж-

ність України до цього імперіально-го російського виміру в кінці захиботалась, тобто Україна виходить з цього російського впливу. А частина мешканців східної України цього не хоче і ставить опір решті України. Не приймають вони цих культурних цінностей, які зараз притаманні решті України.

– **Чи Майдан та війна на сході впливають якимсь чином на українську культуру? Чи є це позитивний вплив чи навпаки – культура набирає такого військового характеру?**

– Це залежить від творця. Творці не можуть не реагувати на те, що відбувається – не можуть вдавати, що чогось такого не має. Але той, хто має талант, міцнішу артистичну поставу, реагуючи на ці події, не вписується в якусь «маршову» систему, але створює нові мистецькі цінності.

– **Чи полякам – на відміну, наприклад, від німців – менше приходить Вам пояснювати те, що відбувається в Україні? Пояснювати їм це досі страдянську складність?**

– Очевидно. Зі всіх країн за кордоном, де приходилось мені побувати, де я виступав і де мав зустрічі з читачами, очевидно, що найбільший рівень розуміння контекстів і обставин є саме в Польщі.

– **Відзначаєте ювілей групи Бу-Ба-Бу (Бурлеск-Балаган-Буфонада).**

Наскільки після тридцяти років залишилися у Вас певні прикмети окреслені в назві?

– Залишилося переважно намагання іронізувати, трошки посміюватись з навколишньої дійсності. Але, чесно кажучи, ми як гурт існуємо лише умовно, символічно. Кожен із нас йде своїм окремим шляхом. А з нагоди тридцятиріччя ми кілька разів влаштували творчі вечори. І вони були спроектовані як подорож у минуле, тобто це були вечори спогадів.

– **Написали Ви книжку «Лексикон інтимних міст». Чи якби дійшло до продовження цього літературного проекту, наш Білосток мав би шанс знайтись на сторінках книжки – чи маєте якісь спостереження, враження від перебування в Білостоці?**

– На жаль, поки що я був тут тільки пара разів в околицях вокзалу, будучи проїздом. Так що це перше моє перебування – до речі дуже коротеньке, тому що рано вже від'їжджаємо. Очевидно маю вже якісь перші враження. Працюючи над «Лексиконом інтимних міст» я зауважив, що найбільш назв міст починається від літери «Б», так що Білосток є в цій щасливій групі.

Розмовляв Славомір САВЧУК
Польське Радіо Білосток
Фото Ю. Гаврилюка

Prezentacja dzieł poety i tłumacza

Головне урочистої пошановано 201 rocznicy urodzin ukraińskiego wieszczki Tarasa Szewczenki, zorganizowane przez ambasadę Ukrainy w Warszawie, odbyły się 15 marca. Zgodnie z utartą już tradycją, najpierw złożono kwiaty pod pomnikiem poety, znajdującym się niedaleko ambasady, a następnie uroczystość kontynuowano w jej gmachu, gdzie dzieci ze szkoły ukraińskiej oraz uczniowie liceum integracyjnego i studenci ukrainistyki uświetnili ją występami artystycznymi.

Przyrodniczego w Lublinie, przewodniczący powołanego w 2006 r. Zespołu Wydawniczego prof. Józef Kołodziej. Jego wypowiedź, wzbogaconą wieloma fotografiami ilustrującymi drogę życiową Piotra Kuprysia, słuchacze przyjęli z dużym zainteresowaniem, jako że dla większości z nich był on osobą zupełnie nieznaną.

Z kolei prof. Eugeniusz Krasowski (z tegoż uniwersytetu), będący głównym redaktorem wspomnianych publikacji, który włożył ogrom pracy w ich przygotowanie, omówił sam proces wydawniczy, napotkane trudności i współpracę z innymi uczelniami w Polsce i Ukrainie oraz Polską Akademią Nauk, bez pomocy których wielu z tych publikacji nie udało się wydać.

Zespół Wydawniczy łącznie wydał jedenaście tomów dzieł w tłumaczeniu Piotra Kuprysia bądź jego własnych. Wszystkie one są przedstawione na zdjęciu. Znalazło się tam aż pięć oddzielnych wydań *Kobziarza*, w tym jeden dodruk z nieznacznie zmienioną treścią oraz wydanie jubileuszowe, dwa wydania *Eneidy*, dwa wydania *Liryki* Tarasa Szewczenki, a także dwa wydania *Poezji i przekładów* Piotra Kuprysia. Dodajmy, że redaktorem jednego z nich jest były redaktor naczelny *Nad Buhom i Narwoju* dr Grzegorz Kuprianowicz. Większość tych wydań jest dwujęzycz-

na – utwory są podane w oryginale oraz w tłumaczeniu na język polski. Należy również podkreślić staranność i estetykę, z jaką zostały one przygotowane i wydane, w czym duża zasługa Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Niewątpliwie dorobek wspomnianego Zespołu Wydawniczego jest znaczny, zważywszy że była to prywatna inicjatywa przyjaciół Piotra Kuprysia, a niemałe przecież środki na potrzeby wydawnicze zdobyć nie było łatwo. Będąc skromnym członkiem owego Zespołu, odczuwam osobistą satysfakcję, że tytaniczna praca translatorska Piotra Kuprysia nie poszła na marne, nie pozostała w maszynopiśmie – nikomu nieznaną. Byłaby to istotna strata zarówno dla kultury ukraińskiej, jak i polskiej. Cieszy również i to, że właśnie czasopismo *Nad Buhom i Narwoju* jako pierwsze starało się spopularyzować twórczość Piotra Kuprysia, naszego podlaskiego pobratymcy.

Należy jeszcze wspomnieć, że szersze przedstawienie omawianej prezentacji zostanie opublikowane w biuletynie Polskiej Akademii Nauk w opracowaniu profesorów Józefa Kołodzieja i Eugeniusza Krasowskiego, co z pewnością przyczyni się do dalszej popularyzacji wspomnianych wydań.

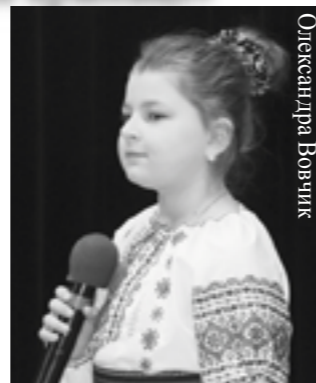
Mikołaj ROSZCZENKO

Учасники і лауреати конкурсу «З підляської криниці»

«Мікстурки»

Олександра Вовчик

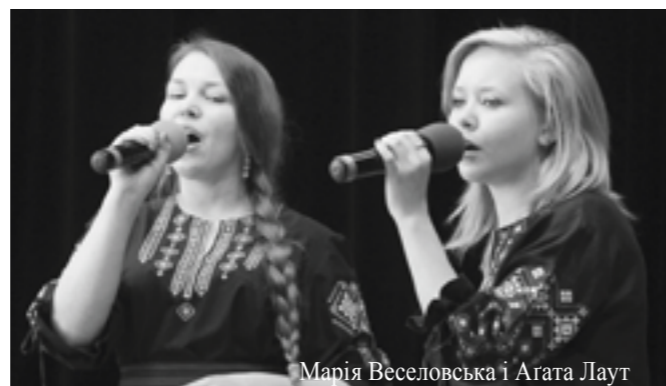
«Ранок» Естрадна група

Магдаліна Никоноро

Агата Степанюк, Аврелія Сичевська і Габрієла Якубович

Марія Веселовська і Агата Лаут

«Струмок»

Юлія Єрмаговецька

Емілія Королько і Юлія Ляшевич

ЇБМ Суховольці

Dialekty podlaskie na tle kształtowania się języka ukraińskiego (Morfologia, cz. III. Czasownik)

Kontynuacja z nr 2/2015

Правильно несем czy несемо?

W gwarach podlaskich w 1. osobie liczby mnogiej czasowników powszechnie używa się zakończenia *-mo*, charakterystycznego dla literackiego języka ukraińskiego (*даємо, говоримо, читаємо, маємо, співаємо, миємо*). Równolegle używa się zakończenia *-m* (*даєм, говорим, читаєм, миєм*). Niektóre słowa mają tylko formy z *-mo* (gdy akcent pada na końcówkę, np. *їмо, стоїмо*).

W zabytkach piśmiennictwa staroruskiego w 1. os. l.mn. czasowników najczęściej występuje fleksja *-mъ* (np. *несемъ, хвалимъ*), która odwołuje się do praindoeuropejskiego *-mi*, rzadziej *-my, -mo, -me*. Zakończenie *-mo* pojawia się coraz częściej w gramotach ukraińskich z XIV-XV w. (*чинимо, надаємо, поновимо*), chociaż równolegle spotyka się w nich formy na *-mъ*. Zabytki piśmiennictwa ukraińskiego z XVI-XVII w. coraz częściej notują czasowniki z końcówką *-mo*, charakterystyczną dla większości gwar ukraińskich. We współczesnym języku literackim jest to forma normatywna (*маємо, граємо, кидаємо, кажемо*), chociaż równolegle, ale o wiele rzadziej, są używane czasowniki z fleksją *-m* (*маєм, граєм, кидаєм, кажем*), typową dla wielu gwar ukraińskich (w tym podlaskich).

Живете а живете – як акцентувати?

Forma 2. osoby liczby mnogiej czasowników w języku staroruskim miała zakończenie *-te*, które odwołuje się do prasłowiańskiego, a nawet praindoeuropejskiego *-te*. Końcówkę tę odziedziczyły wszystkie języki wschodniosłowiańskie, choć w języku ukraińskim w pozycji przed *e* spółgłoska *m* uległa stwardnieniu. Stąd też dzisiejsze formy literackie *живете, несете, берете, граєте*. Taką samą fleksję z twarzym *m*, podobnie jak we współczesnym języku ukraińskim, mają czasowniki w gwarach podlaskich: *прачете, співаєте* (w znaczeniu *співаєте*), *грїєте, прочнетеся* (por. białoruskie miękkie *спяваеце, нясеце*). To bezpośrednia kontynuacja prasłowiańskiej końcówki.

Mówiąc o formach zarówno 1., jak i 2. os. l.mn. czasowników, warto zwrócić uwagę na pewną osobliwość, związaną z akcentowaniem. We wschodnich gwarach ukraińskich akcent w formach typu *несемо, несете, живемо, живете* spoczywa na końcowej sylabie, podczas gdy w gwarach zachodnich akcent bywa przeniesiony na sylabę poprzednią: *несемо, несете, живемо, живете*. Podobnie jest w gwarach podlaskich, należących do grupy gwar zachodnich.

W dzisiejszym języku literackim normatywne są formy z akcentem na ostatnią sylabę, jak w gwarach wschodnich: *несемо, несете, живемо, живете, куримо, куристе*, jednak w niektórych materiałach do nauki języka ukraińskiego można spotkać się z akcentowaniem typowym dla gwar zachodnich, także media ukraińskie oraz wielu zwykłych użytkowników języka ukraińskiego nie stosuje się do normy literackiej. Językoznawcy, autorzy poradników i artykułów poświęconych kulturze języka najczęściej piętnują formy typu *живемо, живете*, np. ukraiński językoznawca i poeta Swiatosław Karawański nazywa ich używanie „psuciem akcentu”, zarzucając to nawet poetom. Jako przykład podaje fragment wiersza Maksyma Rylskiego:

Як же так убого ви живете
Чом так занепали ви, скажіть,
Щоб у дні космічної ракети
Солов'я не в силі зрозуміть?

Według Karawanskiego Maksym Rylski zmienił akcent, aby dostosować go do rytmu, jednak zdaje się bardziej prawdopodobne, że poeta użył po prostu formy typowej dla gwar zachodnich, wciąż stosowanej w codziennej praktyce przeciętnych użytkowników literackiego języka ukraińskiego, choć piętnowanej jako „niepoprawna”.

Na różnice co do miejsca akcentu w niektórych kategoriach gramatycznych zwracał uwagę prof. Władysław Kuraszkiewicz (patrz. W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej*, Warszawa 1963, s. 72).

Час przeszły

Formy czasu przeszłego w języku ukraińskim, tak jak zresztą w gwarach podlaskich, nie mają końcówek wskazujących na osobę, rozróżnia się jedynie rodzaj i liczbę wykonawcy czynności. Oprócz tego w liczbie mnogiej nie rozróżnia się rodzaju.

Jeżeli temat czasownika kończy się samogłoską (tak jest w przypadku zdecydowanej większości ukraińskich czasowników), tworząc formy czasu przeszłego, dodaje się *-в* lub *-л-* oraz końcówkę wskazującą na rodzaj i czas: w rodzaju męskim *-в*, np. *говорити – говорив*, rodzaju żeńskim *-ла*, *говорила*, rodzaju nijakim: *-ло*, np. *говорило*, a w liczbie mnogiej: *-ли*, *говорили*. Wyjątkiem są czasowniki, których temat kończy się spółgłoską, np. *умерти – умер, нести – ніс, упасти – упав, істи – їв*.

Na Podlasiu w rodzaju męskim mamy identyczny sposób tworzenia czasu przeszłego, np. *ніти – нів, сидіти – сидів, нести – ніос* (w archaicznych gwarach podlaskich – z zachowanym prasłowiańskim i oraz dyftongami w miejscu dzisiejszego ukraińskiego *i*), *співати – співав, жити – жив*. Końcówce *в* w zależności od wsi jest wymawiane dwojako – jako *ÿ* (tzw. *u* niezgłoskotwórcze) lub jako *в*. Zgodnie z normą literacką we współczesnym języku ukraińskim *в* na końcu czasowników w czasie przeszłym jest wymawiane jako *ÿ*, chociaż można też usłyszeć, że niektórzy Ukraińcy mówią w tym miejscu *в*.

Podlaskie formy czasu przeszłego w rodzaju żeńskim (*сіяла, затхнула*) i nijakim (*сіяло, затхнулося*) nie wymagają komentarza. Warto natomiast zwrócić uwagę na miejscowe formy czasownika w liczbie mnogiej, gdyż różnią się one w odniesieniu do języka literackiego.

Dla współczesnego języka ukraińskiego w czasownikach liczby mnogiej czasu przeszłego charakterystyczna jest twarda końcówka *-ли*, np. *говорили, попили, затхнулися*. Na Podlasiu taka fleksja występuje wyspowo jedynie w kilku wsiach, m.in. w Stawiszczach, Chlewiszczach czy Opacie, gdzie usłyszymy literackie formy *були, робили* (*буły, робыły*). W niektórych wsiach, np. Kuzawie, Daszach, Czerem-

sze, spółgłoska *л* zbliża się do *л* średniego, a następujące *i* ulega obniżeniu (stąd też formy typu *булы, робили* – *buly, robyly*). Taka wymowa jest charakterystyczna dla wielu gwar ukraińskich, np. poleskich, karpackich na Bukowinie i Huculszczyźnie, bywa także u Bojków. Średnie *л* trafia się również w niektórych gwarach południoworosyjskich, natomiast zupełnie nie jest znane gwarom białoruskim.

Pomimo przypadków występowania między Bugiem a Narwią wymowy typu *ходили, ходили* (*chodyły, chodyly*), to w przeważającej większości gwar podlaskich (przy czym nie tylko w tych archaicznych, w których mamy dawne prasłowiańskie *i*, ale też typu *ходити, робити*) zachowała się miękka wymowa *л* w połączeniu *-лі* (*робілі*, ale też *робили, співали* oraz *спивали, біли*, także *булі*). Jest to związane z fonetyczną osobliwością gwar podlaskich, w których nie doszło do stwardnienia spółgłoski *л* przed dawnym *i*. Dlatego też na Podlasiu usłyszymy najczęściej *молілися*, a także *ліна, стілік, листок, ліна, ліса, великі*. Warto też dodać, że w zdecydowanej większości wsi między Bugiem a Narwią *л* wymawia się miękko także przed *e* (*лені, колесо, далеко*). Wyjątek stanowi kilka wspomnianych już wsi, np. w Chlewiszczach usłyszymy *далеко, маленький*.

Miękkie *л*, w związku z tym wymowa *ле* (*летати, лжати*), to podlaska osobliwość fonetyczna. Jak bowiem wiadomo, w języku ukraińskim, w tym też w gwarach podlaskich, doszło do stwardnienia spółgłosek przed etymologicznym *e*, stąd też formy typu *дерево, мене, череп, верба*. Miękka wymowa *л* przed *e* to swego rodzaju wyjątek.

Буду писати, а може буду писав?

Dominującą formą czasu przyszłego w gwarach podlaskich jest forma składająca się z czasownika posiłkowego *буми* (*буми, буми*) w czasie przyszłym (*буду, будеш, буде, будемо* lub *будем, будете, будут*) oraz bezokolicznika (np. *буду говорити, будем співати*). Można też niekiedy zamiast bezokolicznika usłyszeć formy w czasie przeszłym (*будеш і в, будете ходили*). Być może jest to wpływ języka polskiego (*będę jadła, będziesz spał*), na co zresztą zwracał uwagę prof. W. Kuraszkiewicz. Być może jednak jest to kontynuacja formy występującej w języku staroruskim, która w językach wschodniosłowiańskich wyszła z użycia – w gramotach ukraińskich z XIV-XVI w. występuje, choć rzadko (*кому будуть давали*). Dziś w literackim języku ukraińskim nie jest ona używana, zachowała się jedynie w niektórych gwarach południowo-zachodnich (*будеш ся женив*).

O formach trybu rozkazującego

Mówiąc o różnicach między gwarami podlaskimi a literackim językiem ukraińskim, należy zwrócić uwagę na formy trybu rozkazującego. Większość z tych używanych we wsiach międzyrzecza Narwi i Bugu w zasadzie jest taka sama, jak w języku literackim, różni się co najwyżej fonetyką (*принеси, возьми, біжи, піши, крикні, сядь, ляж, лягай, спивай, їж, неси, зроби мо, будьмо, ході мо, одягайтеся, танцюйте*). Są jednak pewne różnice, a dotyczą one niektórych form 2. osoby liczby mnogiej trybu rozkazującego.

Na Podlasiu do dnia dzisiejszego używa się form z dawnym zakończeniem *-те*,

np. *робі те (робіте), говори те (говори те), хвали те (хваліте), скажі те (скажіте)*. Normą literacką w języku literackim jest jednak fleksja *-ть*, np. *робіть, говоріть, хваліть, скажіть*. To dość późna modyfikacja, bo w XIX w., a nawet jeszcze w XX w., w ukraińskim języku literackim były używane formy z dawnym zakończeniem *-те*. Na przykład Taras Szewczenko (1814-1861) w słynnym *Testamencie* pisał:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.

U Pawła Tuczyny (1891-1967) znajdziemy z kolei *Линьте, хмари... Окроніте, нас благословіте; Ждіте волі; Робіте – прокинувся вулик*. Dzisiaj formy z dawną fleksją *-те* są traktowane jako archaizmy i używane co najwyżej w poezji. Zachowały się one tylko w niektórych gwarach, np. poleskich.

Kontynuacja w następnych numerach

Ludmila LABOWICZ

Literatura:

Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. I, Wrocław 1980.
Władysław Kuraszkiewicz, Ruthenica, Warszawa 1985.
Władysław Kuraszkiewicz, Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej, Warszawa 1962.
Jan Pietruczuk, Słownictwo wsi Kuraszewo koło Hajnówki, svoja.org
Борис Грінченко, Словарь української мови, Київ 1907-1909.
М. Жовтобрюх, О. Волох, С. Самійленко, І. Синько, Історична граматика української мови, Київ 1980.
Михайло Лесів, Українські говірки у Польщі, Варшава 1997.
Лариса Павленко, Історична граматика української мови, Луцьк 2010.

Pod sztandarem Wojska Zaporoskiego

Ogromna siła i ogólnonarodowy charakter powstania pod przywództwem Chmielnickiego były skutkiem działań pierwszych królów elekcyjnych – zarówno Węgry Stefana Batorego, jak i Szweda Zygmunta III Wazy – którzy swoją polityką wobec kozaczyzny i Cerkwi prawosławnej przyczynili się do powstania na „ziemiach ukraińskich” problemów niemożliwych do rozwiązania przez ówczesną elitę państwa. Najbardziej zapalny stał się problem kozaczyzny, która wg słów Adama Kisiela była już nie tą „Rusią dawną, co tylko z łukami a rohatynami siadali”, ale „srogim ognistym wojskiem”, więc ją skwapliwie wykorzystywano w licznych wojnach pierwszych dziesięcioleci XVII w. Kozacy walczyli więc przeciw Szwecji i Turcji, jak też „jedynowierczej” im Moskwie (1609-1618, 1632-1634), skutkiem czego było m.in. odwojowanie Czernihowa, Nowogrodu Siewierskiego i innych ziem utraconych stulecie wcześniej przez Wielkie Księstwo Litewskie. Jednak kierownictwo Rzeczypospolitej, ochocko korzystające z kozackich szabel w sytuacji „potrzeby wojennej”, gdy zaciąg kozacki sięgał nawet 30-40 tys. osób, w czasie pokoju nie tylko do minimum ograniczało liczebność rejestru, ale też usuniętych z niego kozaków starało się zamienić w chłopów pańszczyźnianych. W latach 1625-1638 doprowadziło to do szeregu „wojen kozackich”, albowiem kozacy weterani, wypisani z rejestru, stawiali zbrojnie do walki o „nasze złote wolności, które zasłużyliśmy swoją krwią”, przy czym w arsenale ideowym przywódców tego „swawolstwa” pojawiają się też hasła o charakterze narodowo-religijnym.

Widzimy to już w 1630 roku, gdy wg sprawozdania hetmana koronnego Stanisława Koniecpolskiego „swawolstwo powodowało uniwersały, że sprawa idzie o wiarę, aby kto był kiedykolwiek kozakiem i chce nim być, aby zbierali się: obiecał im wszelkie wolności dawne, a lepiej rzec – swawolę. W krótkim czasie zebrało się kilkadziesiąt tysięcy wojska”. Stanowisko zaporozców polski wojskowy wyjaśniał tym, że „nadeszły do nich listy od niektórych osób, i duchownych, i świeckich religii greckiej, powiadamiające ich, że ich wiarę niszczą, cerkwie zabierają, i prosili,

aby za wiarę stanęli. Te namowy rozdrażniły czerń i całą Ukrainę wzburzyły”. W latach 1632-1633 poparcie przez kozaków rejestrowych żądań szlachty ruskiej stało się jednym z argumentów sprzyjających przywróceniu statusu legalności prawosławnej hierarchii cerkiewnej. Połączenie momentów społeczno-ekonomicznych z religijno-narodowymi widzimy także w źródłach związanych z ostatnim przed powstaniem Chmielnickiego wystąpieniem kozackim w latach 1637-1638. Tak więc pułkownik Skidan ostrzegał w swoich uniwersałach mieszkańców Lewobrzeża i Siewierszczyzny, że „wrogowie narodu naszego chrześcijańskiego ruskiego, naszej dawnej wiary greckiej, a właśnie – Lachowie, powziawszy zły zamiar i zapomniawszy strachu Bożego, idą na Ukrainę za Dniepr... po to, aby przelawszy krew chrześcijańską i naurągawszy naszym zonom i dzieciom w niewolę ich obrócić”. Hetman Ostrianica poprzysięgał zrzucić „z narodu naszego prawosławnego jarzmo, niewolę i lachowskie dręczenie tyrańskie”. Zaś anonimowy poeta o Pawle Bucie (Pawłuku) napisał, że „miał nadzieję, że Ziemi Ruskiej będzie pryncypałem, Kijów zajmie i Siewierszczyznę całą”.

Te „antylichowskie” akcenty były skutkiem zmian, które nastąpiły od czasu pierwszej „wojny kozackiej” w latach 1591-1593. Miała ona w znacznej mierze charakter starcia „Rusi z Rusią”, albowiem przeciwnikiem powstałych zaporozców byli przede wszystkim książęta ruscy z Wołynia, do których należały wszystkie stanowiska urzędowe na Kijowszczyźnie i wschodnim Podolu. Pół wieku później coraz więcej urzędów i majątków należało już nie tylko do skatolizowanych potomków książąt ruskich, wśród których postacią symboliczną stał się książę Jaroma Wiśniowiecki, ale też do przedstawicieli polskich rodów magnackich, za którymi w roli dzierzawców i sług ciągnęła też polska szlachta o różnej kondycji majątkowej, ale na ogół z wyższością i pogardą traktująca miejscową ludność ukraińską. W 1648 roku anonimowy publicysta polski pisał, że właśnie ta nowa sytuacja, gdy „Lachowie barzo gęsto osiedli ruskie kraje i rozkrzewili się” oraz „wszystkie urzędy im należą” spowodowała, że „na-

ród ruski zawziął *immortale odium* [nieśmiertelną nienawiść] przeciwko Lachom, albo Polakom”. W tej sytuacji jakiegokolwiek uciążliwe dla miejscowego kozactwa, chłopstwa i mieszczaństwa działania administracji państwowej, będące zarówno realizacją przepisów prawnych chroniących interes stanowy szlachty, jak też zwykłymi nadużyciami ze strony pewnych swych siły „królewiat” i ich zauszników, w połączeniu z protegowaniem katolicyzmu i unii, co godziło też w interes szlachty ruskiej, złożyły się – jak stwierdza M. Hruszewski – „w jeden niekończący się szereg krzywd narodowych, w jeden obraz zniewolenia „narodu ruskiego” przez Polskę, Lachów... Wszystko, co „ruskie” było zniewolone. Wszystko, co należało do obozu panującego, co broniło jego interesów – utożsamiano z polskim; było „lackim” niezależnie od swego pochodzenia”.

W ten uniwersalny schemat wpisywały się wszystkie konflikty społeczne i religijne, które w latach 40. XVII w. tliły się od brzegów Wieprza na zachodzie Chełmszczyzny aż po „pokozaczony” Zadnieprze, co w pewien sposób przywracało ideową jedność ukraińskiego obszaru etnicznego, naruszoną w drugiej połowie XIV w. Zatem w dokumentach przywiezionych do Warszawy na początku lipca 1648 roku, po zwycięstwach Wojska Zaporoskiego nad siłami polskimi pod Żółtymi Wodami i Korsuniem (16 i 26 maja), znajdujemy nie tylko wyszczególnienie krzywd moralnych i materialnych, które dotykały kozaków naddnieprzańskich i ich rodziny, z żądaniem ich „uspokojenia”, ale też punkt poświęcony problemowi Cerkwi, szczególnie ostremu na zachodnich rubieżach: „Z strony zaś duchowieństwa naszego starożytnej religii greckiej i wielce prosimy, aby nie była naruszona; i te cerkwie święte, które pod unią gwałtem poodbierane, jako w Lublinie, w Krasnym Stawie, w Sokalu, i indziej są zniewolone, aby przy dawnych wolnościach swych zostawialiśmy”.

Trzeba przyznać, że żądania kozackie nie tylko w sferze religijnej, ale też i społeczno-ekonomicznej są w tym dokumencie bardzo minimalistyczne i utrzymane w nurcie legalizmu, albowiem ich zaspokojenie wymagało jedynie dochowania praworządności i poszanowania dla

Учасники і лауреати конкурсу «З підляської криниці»

przywilejów królewskich oraz obietnic danych zarówno Wojsku Zaporoskiemu, jak i Cerkwi prawosławnej. Ale to, że pokrzywdzeni nie widzieli innej drogi wywalczenia swoich praw, niż swego rodzaju „zajazd” z udziałem dziesiątków tysięcy kozackich i tatarskich szabel, obnaża zarówno ogólną deprawację stosunków wewnętrznych w Rzeczypospolitej, jak też istotę stosunku do „Rusi” ze strony ówczesnych „Lachów” – przesiąkniętych religijnym szowinizmem i przekonanych o swoim „naturalnym” prawie do dominacji nad ruskim ogółem. Nie dziwi więc, że ten ogół, który jedyną nadzieję dla siebie widział co najwyżej w Bogu (jak halicki chłop, który w 1636 roku oświadczał: „Król – Lach, hetman [koronny] – Lach, gdyby jeszcze Bóg był Lach, wtedy by nam wszystkim był koniec”), masowo przyłączał się do kozactwa, co od razu zamieniło jego wystąpienie w powszechną i okrutną „rebelię Rusi”.

Właśnie taki obraz już w maju-czerwcu 1648 roku malują polskie źródła, pokazując jednocześnie sposób myślenia ówczesnej elity państwowej i społecznej. „Ruskie miasta mu [Chmielnickiemu] same się dobrowolnie i chętnie poddają – czytamy w jednym z listów z początku maja. – Już tedy nadzieja wszystka w ludziach naszych katolickich, tym tylko zaufać możemy, których kozacy i czerni przesładają różnymi sposobami i nad nimi czynią największe tyraństwa. A w Rusi zaś zaufania żadnego mieć nie można, bo dyszą jednym tylko fanatyzmem schizmy i jednocześnie, będąc niesytymi krwi szlacheckiej, radzi by szlachtę wykorzystać. A w innym znajdujemy konstatację: „kozacy, pojawszy kogoś ze szlachty, odrańbują mu głowę – jeżeli on był Lach, i zostawiają żywym, jeżeli Rusin”. Jednocześnie pojawiają się wieści o dążeniu Chmielnickiego do utworzenia „wolnego księstwa kozackiego” i stanięcia na jego czele, o ogłoszeniu Kijowa stolicą „nowego księstwa”, wyrażane jest oburzenie, że „nieznaczący kozaczek, ostatni wyrodek Rzeczypospolitej w swym zamyśle chciał założyć monarchię ruską”, że „nazywa siebie księciem kijowskim i ruskim, posuwając się dalej chce *sedes belli* [siedzibę wojny] założyć pod Włodzimierzem”.

Latem 1648 roku „Ruś rebelizowała” prawie na całym ukraińskim obszarze etnicznym, przy czym, jak trafnie podkreślał badacz przeszłości stosunków polsko-ukraińskich Leon Wasilewski, charakter wydarzeń był zależny od miejscowych warunków społeczno-politycznych. Według niego na „terytorium kozackim”, a

więc w województwie kijowskim, bractawskim, czernihowskim i częściowo podolskim, „powstanie Chmielnickiego miało charakter walki społeczno-ekonomicznej i politycznej między warstwą kozacką z jednej strony a magnatami kresowymi i popierającą ich Rzeczpospolitą z drugiej”. Natomiast na innych ziemiach ukraińskich „jak Ruś Czerwona, Podlasie, województwo wołyńskie i brzesko-litewskie – ruch przybierał charakter walki narodowo-wyznaniowej, połączonej z powstaniem mas chłopskich, podsycanym przez kozacką z południa”.

Najwcześniejsze wzmianki o antypaństwowych działaniach mieszkańców zachodniego pogranicza odnoszą się właśnie do letnich miesięcy 1648 roku, gdy „na Podlasiu *motus* [rozruchy] wielkie powstały i chłopstwo, Ruś wszystka zbuntowała się, mianowicie w Bilsku i Drohiczynie, posłali do Chmielnickiego o *suppetiae* [posiłki] prosząc, a przynajmniej o głowę [przewodcę], która by im mogła *prodesse* [dopomóc]”. Zacytowany list był napisany na podstawie wieści otrzymanych od posłańca szlachty podlaskiej, a więc polskiej, której przedstawiciele „pospolitym ruszeniem stanęli pod Bielskiem, posłali do mieszczan, aby dopuścili inquirować [dochodzić], kto zdrajcą, kto konspiruje przeciw szlachcie z katolikami. Tego nie chcieli [mieszczanie] dopuścić. *Tandem* [w końcu] inquirowali, aby *juramentum fidelitatem* [przysięgę wierności] chcieli *prostare* [złożyć], ale i tego uczynić nie chcieli”. Niestety, fragmentaryczność archiwaliów nie pozwala na odtworzenie szczegółów ówczesnych wydarzeń, gdy według pewnych źródeł w wystąpieniach zbrojnych na Podlasiu miało wziąć udział 7 tys. chłopów. Powszechną sympatię ludności ukraińskiej do powstania kozackiego potwierdzał też jeden z posłów ziemi bielskiej, który podczas narady sejmowej w październiku 1648 roku domagał się, aby do walki z Chmielnickim „mieszczanie podlaskich miast Lachów albo cudzoziemców, a nie Ruś wyprawiali”.

W tym czasie bodźcem do zbrojnych wystąpień chłopstwa była już bliskość głównych sił kozackich, które po kolejnym zwycięstwie nad wojskiem koronnym pod Piławcami (23 września) pomaszerowały na zachód i w połowie października 1648 roku zaczęły oblężenie Lwowa. Do walki, zarówno ze zbuntowanym chłopstwem, jak i natarciem kozaków, przygotowywała się także szlachta, powszechnie zobowiązana do służby wojskowej w obronie swej ziemi. W niektórych wypadkach tworzo-

no także specjalne oddziały wojskowe (chorągwie) złożone z żołnierzy zaciężnych – właśnie taką uchwałę w połowie września podjęła szlachta województwa bełskiego, przy czym zaznaczono, że nie można werbować Rusinów. Najmajątniejsi właściciele ziemscy często organizowali swoje własne chorągwie.

Tym siłom wojskowym udawało się zwalczać chłopskie „kupy”, a nawet niekiedy z powodzeniem walczyć z mniejszymi oddziałami kozackimi, które działały w znacznym oddaleniu od głównych sił Wojska Zaporoskiego. Właśnie taki oddział pod dowództwem pułkownika Kapuścińskiego pojawił się 4 listopada pod Przemysłem, a dwa dni później zaczął oblężenie otoczonego murami centrum miasta. Przybyła jednak odsiecz zorganizowana przez miejscową szlachtę – na początku boju zginął Kapuściński, na skutek czego oddział kozacki wycofał się. Natomiast przez siły kozackie lub chłopskie zdobyte były Radymno i Mościska. Do skierowanych przeciwko szlachcie wystąpień chłopskich na Nadsaniu doszło w wielu wsiach – m.in. w Chotyńcu, Wyszatyczach, Starzawie, Łodzince, Koziejówce, Miękiszu, Lutowiskach i Arłamowie. W tej ostatniej wsi uczestnikami napadu, któremu przewodził „jakiś Pińczowski”, byli nie tylko chłopcy z Arłamowa i sąsiednich wsi, ale też mieszczanie z Dobromila, a w trwające cały dzień oblężenie wzięty został przysły znany działacz polityczny i pisarz («polski Tacyt») Andrzej Maksymilian Fredro (w złożonej niebawem sądowej „protestacji” pokrzywdzony oświadczał, że napastnicy wołali: „Wychody jeno Lachu, budem tia na pal wbyjaty!”). Na ogół jednak sytuacja w ziemi przemyskiej była spokojna, albowiem jak stwierdza polski historyk Władysław Łoziński „anarchiczny ruch” chłopstwa nie nabrał tutaj szerszych rozmiarów z powodu szybkiej organizacji chorągwi powiatowych, a poza tym „drobna szlachta nie podała mu nigdzie ręki do buntu, jak w ziemi halickiej” (chodzi tu głównie o działalność kilkunastotysięcznego oddziału powstańczego na Pokuciu, kierowanego przez Semena Wysoczana, absolwenta szkoły brackiej we Lwowie, którego Łoziński nazywa „Chmielnickim ziemi halickiej”). Zagrożenie „od rozboju”, a więc wystąpień chłopskich przeciwko dworom szlacheckim, było także w ziemi sanockiej, dlatego też w marcu 1649 roku miejscowy sejmik uchwalił utrzymanie tu dla zapewnienia bezpieczeństwa 100-osobowego oddziału złożonego z piechoty i konnicy.

Fragment odnowionych obwarowań Zamościa

Oczywiście lokalne siły organizowane przez szlachtę nie mogły powstrzymać marszu głównych sił Chmielnickiego, który wzięwszy ze lwowian kontrybucję wykorzystaną do rozliczenia się z krymskimi sojusznikami, 26 października wyruszył w kierunku Zamościa – trasa przemarszu prowadziła przez Żółkiew, Rawę Ruską, Potylicz, Narol, Tomaszów Lubelski. 2 listopada miała miejsce bitwa o Narol, w którym zamknął się właściciel miasteczka. Było ono jednak szybko zdobyte przez pułkownika Martyna Nebabę, przy czym siły kozackie wspierali ukraińscy chłopcy z okolicznych wsi, wśród których odznaczali się mieszkańcy Werchraty, znani ze swej niepokory także we wcześniejszych latach. Tego samego dnia zdobyte zostało sąsiednie miasteczko Lipsko, które oddział chłopski oblegał przez cały miesiąc – od 2 października (możliwe, że sygnałem do tego lokalnego powstania były wieści o pogromie pod Piławcami). 4 listopada pod Narolem był jeszcze rozbity polski podjazd wysłany na zwiady z Zamościa. 7 listopada wojska z hetmanem na czele podeszły pod potężną fortecę zamojską i – jak zapisał kozacki kronikarz „Samowydec” – „tam stojąc, orda [tatarska] z kozakami, po samą Wisłę pustoszyli, także Wołyń – grody znaczniejsze powijmowali: Ostróg Wielki, Zaslów, Łuck, Włodzimierz, Kobryń, aż i Brześć Litewski. I kto może zliczyć tak nieoszacowaną szkodę w ludziach, co orda pozabierała, a majątności kozacy pobrali, bo w ten czas nie było miłosierdzia pomiędzy narodem ludzkim”.

Litości nie mieli też ukraińscy właściciele ziemi chełmskiej, zwłaszcza w powiecie krasnostawskim (właśnie w jego

granicach leżał wówczas Zamość), którzy grabili i podpalali majątki szlacheckie, niekiedy zabijając też ich właścicieli i robili to – według samych poszkodowanych – „wprzód jeszcze niżeli sami Kozacy, do czego im największy był pochop, iż żadnej potęgi nad sobą nie widzieli”. Historycy polscy, którzy analizowali akty sądowe z tego czasu, stwierdzają, że w powozach składanych przez miejscową szlachtę podkreślano, że zbuntowani chłopcy byli „religii greckiej” – „infideles homines schizmatices”, albo ludzie „teje schizmatyckiej religiej co i kozacy”. Zdarzały się częste wypadki, że włościanie „religii schizmatyckiej” napadali nie tylko na dwory szlacheckie, ale także na domy włościan katolików – grabiąc ich majątek, podpalając gospodarstwa, a nawet zabijając ich samych. Niekiedy grupy chłopskie zaczynały swoje działania od wypędzenia ze wsi swoich sąsiadów katolików. Trafiają się też oskarżenia o napady na duchownych katolickich, jak chociażby w Grabowcu, gdzie mieszczanie i włościanie mieli ograżać plebanię „papa Lachów”. Także mieszczan w Krasnymstawie oskarżono o obrabowanie miejscowego kościoła, co miało stać się po zajęciu miasta przez oddział kozacki. Jednak do takich informacji należy podchodzić z dużą ostrożnością, albowiem oskarżenia mieszczan-Ukraińców o współdziałanie z kozakami, którzy oprócz Krasnegostawu zajęli także Chełm (niszcząc miejscowe zamki starościańskie), w wielu wypadkach były próbą wykorzystania zaistniałej sytuacji w walce wyznaniowej lub po prostu próbą znalezienia osób, od których można by się domagać odszkodowania za szkody poczynione przez oddziały kozackie lub tatarskie.

Chłopskie „ruchawki” w ziemi chełmskiej trwały też po odejściu wojsk kozackich, albowiem wzmianki o nich mamy także z lat 1649-1650. Wiązały one część sił, które mogłyby zostać wykorzystane do walki z Wojskiem Zaporoskim podczas kolejnej kampanii wojennej, bowiem wiosną 1649 roku jedna z trzech chorągwi zorganizowanych przez szlachtę chełmską nie wyruszyła do obozu wojskowego, pozostając w celu pełnienia funkcji policyjnych – „dla buntów chłopskich... ziemię trzymała [pod ochroną – JH]”. Ale dla samych nadszańskich i nadbużańskich uczestników ruchu ludowego ich walka ze szlachtą nie przyniosła tu likwidacji pańszczyzny, tak samo jak błyskotliwe zwycięstwa w 1648 roku, które mogły położyć fundament pod budowę państwa narodowego, stały się jedynie początkiem wyczerpującej walki w obronie autonomicznego statusu kozackiego kraju nad Dnieprem.

Warunki do przekształcenia w podmiot polityczny ukraińskiego obszaru etnicznego, niedawno złączonego dzięki odwojowaniu od Moskwy Czernihowszczyzny i Siewierszczyzny (w dużej mierze siłami kozactwa rejestrowego) rzeczywiście były, przynajmniej teoretycznie. Zrozumiał to także sam Chmielnicki, albowiem w ciągu roku z kozackiego watażki walczącego z niesprawiedliwością, która spotkała jego i otaczających go „ludzi wojskowych” (kozaków), zmienił się w polityka z ambicjami państwowymi. Przynajmniej tak siebie przedstawiał w „responsach” komisarzom królewskim, przybyłym w lutym 1649 roku do Perejasławia. „Prawda to jest – zapisał wtedy jeden z nich słowa hetmana, – żem ja mały lichy człowiek, ale mi to Bóg dał, żem jest jednowładczą, samodzierną

ruskim. (...) Jużem dokazał, o czemem nie myślił z razu, i dalej com umyślił. Wybiję z lackiej niewoli naród ruski wszystkim; a com pierwiej o szkodę moją i krzywdę wojował, teraz wojować będę o wiarę prawosławną naszą. Pomoże mi tego czerń wszystka, po Lublin, po Kraków, której ja nie odstąpię, bo to prawa ręka nasza”.

Tak więc z komisarskiej relacji wyłania się już nie kozacki autonomista, ale iredentysta-zjednoczyciel, który mówi o „księstwie mojem po Lwów, Chełm i Halicz”, nazywając jego rdzeniem terytorialnym ówczesną kozacką Ukrainę (Naddnieprze), Podole i Wołyń. Niewątpliwie to nowe wcielenie Chmielnickiego było związane z jego przybyciem do Kijowa, dokąd hetman wyruszył spod Zamościa 24 listopada 1648 roku (doczekawszy się wyboru na nowego króla Jana Kazimierza, którego kozacy przywódcy uważali za bardziej dogodnego kandydata, i wzięwszy z oblężonego miasta symboliczną kontrybucję). Robił do tego aluzję on sam, oświadczając komisarzom, że ostatni moment do pertraktacji był „pod Zamościem, i kiedym od Zamościa szedł 6 niedziel do Kijowa, był. Teper już czasu nie masz... Mię św. patriarcha w Kijowie na tę wojnę błogosławił... z prestupków moich rozhrzeszył... i kończyć Lachów rozkazał”.

Są jednak powody, aby domniemywać, że główny wpływ miał nie tyle wspomniany przez hetmana patriarcha jerozolimski Paisjusz, ile miejscowe środowisko ukraińskie, co podkreśla zwłaszcza M. Hruszewski. „Osobiście nie mam wątpliwości – pisał historyk, – że tym laboratorium, gdzie tworzyły się idee i programy pań-

stwowe, których echa potem dochodzą do nas z kręgów kozackich, było w tym okresie przede wszystkim kijowskie środowisko intelektualne, świeckie i duchowne. Właśnie jemu – pośrednio i bezpośrednio – zawdzięczał Chmielnicki tę przemianę w swoich nastrojach i planach, która tak zdziwiła współczesnych”. Uczonemu szło tu przede wszystkim o „wypiełgnowane w nich w ciągu ostatnich dziesięcioleci idee polityczne i narodowe”, zwłaszcza te, które pojawiły się w okresie „metropolitów kozackich” – Hioba Boreckiego i Izajasza Kopińskiego. Obaj, jak wiemy, pochodzili z obecnego „Zakerzonnia”, podobnie jak najwybitniejszy ówczesny historyk-polemista Zachariasz Kopysteński, więc myślenie w kategoriach jedności zachodnich i wschodnich ziem ukraińskich było dla nich, a także dla ich otoczenia, w znacznej mierze także „halickiego”, całkowicie naturalne.

Prawosławie w tamtym czasie nadal znajdowało się pod presją ze strony katolickiego kierownictwa Rzeczypospolitej, skutkiem czego wyświęceni w latach 1620-1621 hierarchowie prawosławni byli zmuszeni „w maleńkim zakątku cisnąć się na Ukrainie w ziemi kijowskiej (...) kryjąc się pod skrzydłami bogobojnego wojska zaporoskich molojców”. Opisana przez metropolitę Hioba i biskupa Izajasza sytuacja była znakiem czasu, gdyż pokazywała przekształcenie się Rzeczypospolitej, powstałej w 1569 roku jako republika szlachty o różnej przynależności etnicznej i wyznaniowej, w państwo działające w interesie tylko jednej jej części – wspólnoty katolickiej i polskiej kulturowo, do której

stopniowo „przebiegała” także ruska elita ziem ukraińskich i białoruskich. Naruszało to prawomocność „państwa wielkiego króla polskiego” (Hiob Borecki nazywa go władcą „przez Boga dopuszczonym nad nami”, który „miecz obrócił przeciwko prawosławnym”), skłaniając jednocześnie do szukania nowych „obrońców Rusi”. Oczywiście, że w 1624 roku, gdy metropolita kijowski pisał swój list, jedynym kandydatem do tej roli, a więc też adresatem posłania Boreckiego, był car moskiewski – władca nie tylko prawosławny, ale w świetle źródeł latopisarskich, które początki państwa moskiewskiego łączyły z potomkami Włodzimierza Monomacha, także „gałąź wielkich samodzięzców wszystkiej Rusi”, czyli następcą dawnych książąt kijowskich.

W grudniu 1648 roku jednoznacznym pretendentem do roli „obrońcy Rusi” był jednak kozacki „victor et triumphator” – powracający spod Zamościa „Bohdan od Boha danyj”. Właśnie takimi i podobnymi tytułami, jak chociażby „Mojżesz, zbawca, oswoobodziciel i wyzwoliciel narodu z niewoli lackiej”, honorowali go nauczyciele i uczniowie kolegium kijowskiego. Utwierdzał w tym hetmana także patriarcha Paisjusz, który porównywał go do cesarza Konstantyna Wielkiego, tytułował księciem Rusi oraz odpuszczając mu wszystkie dotychczasowe i przyszłe grzechy – co było w istocie jednym z elementów obrzędu koronacji – błogosławił do dalszej walki.

Cdn.

Jurij HAWRYLUK
Fot. autora artykułu

Учасники і лауреати конкурсу «З підляської криниці»

Стратегічні прорахунки і тактичні успіхи на полях Першої світової

Новий 1915 рік провідні європейські країни зустрічали на уламках добробуту та довоєнних планів. Війна, яку ще пізніше тому розглядали як цікаву пригоду, щось на зразок сафари, тільки звісно майже вдома, котра повинна показати, хто чого вартий на цьому світі, виявилася зовсім не такою як очікували.

Поворот на Росію

Приказка, що генерали завжди готуються до колишньої війни, виявила себе в 1915 році повною мірою. За півроку від початку війни вже стало очевидно, що швидко закінчити справу не вдасться. Попереду були довгі і криваві бої на знищення.

Разом з тим, варто відзначити, що європейські економіки продемонстрували подиву гідну гнучкість і здатність не просто вижити, але й адаптуватися до задоволення потреб війни. Мільйони людей були мобілізовані в збройні сили, їх потрібно було годувати, забезпечувати формою, боеприпасами, матеріалами для наступу і оборони. І капіталістична економіка, скорі смерті якої чекали анархісти і соціалісти всіх мастей, виявилася напрочуд живучою і здатною прилаштуватися до задоволення потреб війни не гірше ніж до забаганок мирного часу. Більше того, війна давала шанс спробувати на практиці ідеї запровадження планової економіки, регулювання цін, та централізованого розподілу продуктів. Жорстокі вимоги війни штовхнули провідні країни Заходу до запровадження соціалістичних елементів управління економікою. Особливо далеко в державному регулюванні економіки просунулися німці. Звісно, напрямом про соціалізм ніхто не говорив, але держава повсюдно втручалася не тільки у сферу економічного регулювання, але й виробництва. До війни таку політику пов'язували з соціалізмом, натомість, під час війни заговорили про державний капіталізм. Німецький Генеральний штаб перерів економіку Рейху на військові рейки, вся країна працювала для фронту,

для перемоги. Військовим стратегам Німеччини залишалось лише вказати переможний шлях і провести ним німців та їх союзників. Але от саме з пошуком шляху, виникла проблема...

Де-факто в 1915 році німецький Генеральний штаб стояв над уламками «плану Шліффена» і ніяка рятівна ідея, як перемогти ворогів, не приходила в голови німецьких генералів. Визнати, що справу програно, німці були неготові, хоча їх стратегічний план вибудований на ідеї швидкого розгрому Франції, до того як Британія і Росія зберуться силами і зможуть повноцінно воювати, повністю провалився. Французи трималися. Британці і росіяни мобілізувалися швидше ніж розраховували німці.

Взяти Париж не вдалося, більше того, німецькі війська зазнали дошкульної поразки на Марні. Війська перейшли до оборони і ставав реальним кошмарний сон німецького Генерального штабу всіх часів – війна на два фронти, війна на виснаження. Найбільш раціонально для німецького керівництва було б визнання, що їх прорахунки провалилися, що того, щоб розбити противників по одному і швидко, не вийшло. А тому, слід було задуматися над словами видатного теоретика військової справи фельдмаршала Карла фон Клаузевіца – стратегічні прорахунки не можна компенсувати тактичними успіхами і менше треба розмірковувати над тим, як би ще повоювати, а домовлятися про пристойні умови капітуляції. Але піти на такий крок німцям було надзвичайно важко. Їм здавалося, що вони досягли великих успіхів, їх війська під Парижем, а росіянам завдано жорстоких поразок. Німецька еліта, незважаючи на те, що це були блискуче освічені та досвідчені люди, демонструвала подиву гідне нерозуміння стратегічної ситуації і була переконана, що перемога не сьогодні, так завтра буде досягнута, необхідно просто скласти новий план, а німецькому народу потерпіти і прикласти ще трохи зусиль. У Відні більш тверезо дивилися

на речі, проте Австро-Угорщина надто сильно залежала від Берліна і реалізувати ідеї досягнення сепаратного миру самостійно навіть не сподівалась.

До певної міри це нагадує ситуацію, в якій опинилася сучасна російська політична еліта. Плани переустрою пострадянського простору не вдалися, замість контролю над всією Україною, Крим і кілька районів Донбасу. Торгуватися з цього приводу Захід не збирається, більше того, канцлер Німеччини Ангела Меркель вже відкрито назвала анексію Криму «злочинною». Ні завоювати Україну, ні тим паче виграти в протистоянні з Заходом Росія не може. Треба каятися за зроблене і намагатися пом'якшити собі умови капітуляції. Натомість, російські еліти (як свого часу німецькі) перебувають в ілюзії успіху. Війна не на їхній території – більше того, вдалося захопити шматок чужої. В економіці проблеми, але катастрофи нема. Тому здається, що треба шукати шляхи до перемоги, навіть тоді коли їх нема...

Східний напрям

Генерал Ерік фон Фалькенгайн, особистий приятель кайзера Вільгельма, щойно в січні 1915 року затверджений на посаді начальника Генерального штабу замість Гельмунта фон Мольтке, був переконаний, що успіх кампанії залежить від результатів боїв на Заході. Ні на російському фронті, ні тим паче на Близькому сході нічого принципово вирішити неможливо. Тому треба «заморозити» Східний фронт, домогтися сепаратного миру з росіянами і всі зусилля німецької військової машини сконцентрувати проти французів і англійців.

План був дуже добрий, зрештою, як завжди у німців, але залишалось незрозумілим, як саме домогтися сепаратного миру з Росією. Це «якось» повинні були організувати дипломати.

В той же час, серед німецького командування, була з'явилася й інша ідея – в умовах війни на два фронти треба спробувати вибити слабку ланку, а саме

Росію. Палкими прихильниками такої концепції стали Пауль фон Гінденбург та Ерх Людendorф. Успіхи досягнуті ними в осінній кампанії 1914 року в Східній Пруссії та Польщі, надихали і переконували, що саме військові перемоги над росіянами примусять їх шукати сепаратного миру.

Гінденбург і Людendorф міркували так, що Західний фронт треба заморозити, німці там добре укріпилися, але й французи і англійці також, досягати радикальної переваги чи навіть просто прорвати фронт не вдасться, тому доцільно сконцентруватися проти Росії. Оточити і розгромити її армію в Польщі, на Прикарпатті та в Прибалтиці і примусити заключити сепаратний мир. Якби цей план вдався, то німці могли б сконцентруватися тільки проти супротивників на західному фронті і спробувати таки прорвати фронт, взяти Париж і скинути англійців в Ла-Манш.

Авторитет досягнутий перемогами в боях проти росіян був настільки великий, що Гінденбург і Людendorф переконали верховного головнокомандуючого кайзера Вільгельма в перевагах свого плану. Концентрація німецьких сил проти росіян дозволяла вирішити ще одну проблему – Австрія отримала б підтримку і змогла б і далі продовжувати війну, а не міркувати про те, як заключити сепаратний мир і висковзнути з війни, залишивши німців сам на сам з розлюченими противниками.

Незважаючи на всі протести Фалькенгайма, який був переконаний, що головні зусилля треба концентрувати на Заході, було вирішено, що в 1915 році Німеччина сконцентрується проти Росії. Тільки-но було прийняте остаточне рішення, як Фалькенгайм віддав наказ будувати на Західному фронті другу лінію оборони і укріпити її бетонними дотами. Українці нині доволі часто можуть послухати розмірковування прем'єра Арсенія Яценюка або голови Ради національної безпеки та оборони України Олександра Турчинова про необхідність пришвидшеного будівництва оборонних споруд на лінії фронту в зоні АТО. Причому то тут, то там трапляються якісь негаразди, то підрядники підводять, то грошей не вистачає, натомість німці 100 років тому в умовах економічної блокади, дефіциту сировини, та ресурсів вже до осені 1915 року завершили будівництво другої лінії оборони на п'ятисоткілометровому Західному фронті, починаючи від гирла Шельди і до кордону Швейцарії. Траншеї, ходи сполучення, бліндажі і

доти, зробили солдатів практично не досяжними для артилерійського вогню. Головним завданням німецької артилерії ставало не обстріл окопів противника, а саме цим як правило займалася артилерія союзників, а зустріч вогнем наступаючих англійців та французів. Загалом протягом 1915 року німці довели глибину захисного поясу на Західному фронті до трьох кілометрів і прорвати таку лінію оборони союзникам не вдалося жодного разу, хоча спроби були неодноразові. Прорвати таку оборону стало неможливо. Допомогти могла хіба що атомна бомба, але до її винаходу залишалося чекати ще довгих 30-ть років.

Незважаючи на те, що в 1915 році англійці і французи не створили об'єданого командування, тим не менше, підхід до цілей і завдань на рік був єдиним. І французький головнокомандуючий Жозеф Жоффр, і командуючий британськими експедиційними силами Джон Френч були переконані, що головне завдання року – розгром німецьких армій і звільнення Бельгії. Проте, якщо Жоффр був впевнений, що доля війни буде вирішена на Заході, то Френч, навпаки був переконаний, що все буде вирішено на Східному фронті. Мовляв, справа англійців і французів вистояти, доки свою справу не зроблять російські війська, які зрештою повинні увірватися до Німеччини.

Баланс сил

Взимку 1915 року остаточно стало зрозуміло, що найкращим захистом для солдата на війні є земля, яку до цього по-лицарськи зневажали, вважаючи, що головне на війні це наступ. Траншея триметрової глибини берегла війська від артилерійського обстрілу, а бодай часткове використання бетону давало захист навіть від гаубиць.

Швидше за інших учасників війни справжніми майстрами бою в обороні та спеціалістами зі зведення укріплень стали німці. Далі, йшли англійці. Натомість французи і росіяни зі своїми неглибокими окопами, з осячкою впевненості не хотіли відмовлятися від наступальної тактики, і покладаючи на національний високий бойовий дух обходилися неглибокими траншеями, мовляв солдатам з них простіше йти в атаку.

У випадку російського фронту необхідно враховувати також те, що за протяжністю він був мало не вдвічі довшим за західний. Головною відмінністю між західним і східним (росій-

ським) фронтом стала саме маневрена війна, на відміну від окопної війни на заході.

До зими в Петрограді пройшов перший шок від поразок у Східній Пруссії. Все таки супроти Німеччини росіяни воювали не одні і наявність у коаліції Франції та Великобританії, поразки німців у битві на Марні, та успіхи росіян у боях з австрійцями в Галичині потроху заспокоїли російське вище військовокомандування і вселили в нього віру в загальний успіх. Проте технологічна відсталість, колосальна протяжність фронтів, та необхідність вести війну ще й на Кавказі проти Туреччини позбавляли Росію її головного козира у війнах проти європейських супротивників – чисельної переваги. До весни 1915 року німці та австрійці сконцентрували 150 дивізій проти 110 російських. Хоча при такому співвідношенні сил росіяни мали б успішно оборонятися, але у них це ніяк не виходило – в маневреній війні проти німців та австрійців росіяни раз за разом терпіли невдачі.

В 1915 році Росія вступила в довгу смугу нещастя, які ніяк не хотіли завершуватися. Незважаючи на бравату петроградських та московських газет, і агресивні настрої, які все ще побутували серед широких кіл російської громадськості, західні спостерігачі відзначили, що нездатність російського уряду ефективно використовувати ресурси країни, технічна відсталість помножена на самовпевненість, можуть призвести до катастрофічних для Росії наслідків. Британський військовий аташе при Генеральному штабі Російської імперії Альфред Нокс писав у своїх репортажах на батьківщину, що не виключає розпаду Росії. Він зокрема акцентує увагу на традиційну біду Росії – невміння раціонально використовувати наявні ресурси та надприродне бажання прикрашати ситуацію. Але весною 1915 року поразки російських армій набули таких масштабів, що замовчувати їх було вже неможливо.

Відчуваючи постійну нестачу амуніції, зброї і боєприпасів, у 1915 році росіяни зіткнулися з черговою, до того часу невідомою проблемою. Проблемою, чим замінити бойові втрати на фронті, адже російська армія втрачала до 150 тисяч бійців щомісяця. Для розуміння того, багато це чи мало, варто відзначити, що Міністерством оборони заплановано, що в 2015 році всі Збройні сили України будуть налічувати 250 тисяч чоловік. Так, що можна сказати, що сучасна війна навіть на тлі

щомісячних втрат російської армії тих часів виглядає просто як дитяча іграшка. З іншого боку, можливо це дався взнаки технічний прогрес, а також еволюція в середовищі вищого командного складу, все таки, колонами і під барабанний бій ніхто вже в атаку на кулемети не ходить.

Проте, висновки з колосальних втрат російське командування робило надзвичайно повільно. І якщо французі після втрати, за кілька днів прикордонних боїв з німцями, 140 тисяч бійців, почали більш розважливо (і навіть скептично) ставитися до ідей тотального наступу і героїчних атак у повний ріст, то про росіян цього сказати аж ніяк не можна. І в наступі, і в обороні, вони ставилися до бійців як до звичайного витратного матеріалу. Зрештою, як показують бойові дії на сході України і зараз російська стратегія особливо не змінилася. Ціна, за яку дістаються результати і просування вперед, російське військове керівництво особливо не турбує.

З п'ятимільйонної кадрової армії, за півроку війни росіяни втратили – вбитими, пораненими і полоненими – 1 мільйон 350 тисяч бійців, але якщо втрати 10 відсотків особового складу фактично позбавили французьку армію можливості наступати, то російське начальство переконувало громадськість, що нічого особливо страшного не сталося. Військовий міністр Володимир Сухомлинов давав інтерв'ю пресі і доводив, що насправді все під повним контролем у керівництва.

Тим часом, на відміну від Англії чи Франції, не кажучи вже про Німеччину, російська економіка ніяк не могла прилаштуватися до вимог війни і задовольнити потреби фронту. Російські оборонні заводи випускали 1000 гвинтівку у день, а фронту потрібно було втричі більше. Артилерійський департамент замовив 9 тисяч гармат, а отримав 88. З забезпеченням боєприпасами було не краще. До цього варто додати проблеми з логістикою і стане зрозуміло, що російські армії дивилися в обличчя катастрофи.

Проте англійці і французи ще не зрозуміли реального стану речей на сході. Французьке командування і саме було готове попросити допомоги, ще б пак, німці під Парижем! Це заступало всі інші проблеми. Більше того, англійці, незважаючи на песимістичні репортажі свого військового аташе, покладали надії на «російський паровий каток», який от-от повинен дійти до Берліна.

Стрибок у прірву

Незважаючи на надскладну ситуацію з матеріальним забезпеченням війська, російське командування на початку 1915 року виношувало грандіозні наступальні плани. Як і восени попереднього року російський генеральний штаб планував одночасно дві наступальні операції – проти Німеччини в Східній Пруссії, та проти Австро-Угорщини в Карпатах. Головним козирем як завжди повинна була стати чисельна перевага. Матеріальні проблеми забезпечення військ мали якось вирішитися самі собою, а коли цього не ставалося, то керівництво генштабу було дуже здивоване. «Росіяни виявляють унікальний талант в руйнуванні всіх своїх починань», – писав у своєму щоденнику посол Франції в Петрограді Моріс Палеолог.

Поєднання російської самовпевненості з технічною відсталістю створило для німців та австрійців можливість для організації наступу, навіть не маючи при цьому чисельної переваги.

Спіраючись на технічну перевагу, кращу матеріальну оснащеність і головне майстерне керування військами, німці разом з союзниками планували завдати по росіянах ударів зі Східної Пруссії та в Прикарпатті і оточити головні російські сили в районі Варшави. В лютому 1915 німці розпочали наступ проти 10-ї російської армії генерала Фадея Сіверса в Східній Пруссії. Росіяни несли втрати, відступали, але німці не могли домогтися того, чого прагнули – прориву в тил і оточення. Залишалося, так би мовити, перемелювати російські підрозділи в боях та артилерійським вогнем (в артилерії німці тотально переважали росіян).

Паралельно з операцією в Східній Пруссії, австрійці та німці розпочали карпатську операцію, намагаючись прорвати російський фронт та відкрити російські війська з карпатських перевалів у долину. Знову таки, найбільшим досягненням німецької зброї можна було вважати величезні втрати росіян, але от з проривом фронту, знову таки, поки не виходило. Більше того, 22 березня росіяни досягли визначного успіху – капітулювала австрійська суперфортеця – Перемишль. Восени 1914-го росіяни двічі брали місто-фортецю в облогу. Перша була невдала і блокаду швидко зняли. Друга почалася в листопаді. Весною 1915-го, коли в 100-тисячного гарнізону вичерпалося продовольство, австрійці спробували прорватися до своїх, проте невдало.

Після цього, розстрілявши всі артилерійські боєприпаси і підірвавши укріплення, гарнізон капітулював. Микола П одразу вирішив відвідати місця бойової слави росіян і спочатку прибув на поїзді до Самбора, а потім на авто до Перемишля, де генерал Олексій Брусилов провів для царя спеціальну екскурсію по зруйнованих фортах. Згодом виявилось, що це був останній успіх росіян у тому році...

Щоб домогтися переваги на півдні Східного фронту, німці в черговий раз зняли війська з Західного фронту, послали австрійські частини кількома своїми корпусами, підтягнули техніку, накопичили до 1 мільйона снарядів і розпочали черговий наступ. На початку травня вони прорвали російський фронт у районі міста Горлиці. Росіяни не мали чого протиставити німецькій артилерії, на 300 пострілів німецьких гармат росіяни могли відповісти одним (!).

Одночасно з німцями австрійці розпочали черговий наступ в Карпатах, намагаючись прорвати російський фронт і взяти противника в кільце. Проте і тут прориву не вийшло, більше того, росіяни часто переходили в контратаки. Саме тоді з 29 по 4 травня 1915 року відбувся знаменитий бій за гору Маківка, в котрому брали участь Українські січові стрільці. Українці добре проявили себе як у наступі, так і в обороні. Проте якогось глобального, стратегічного значення сам по собі бій за Маківку не мав. Російські війська зрештою змогли захопити гору, але вже за якийсь тиждень залишили її без бою, бо розпочався загальний відступ по всьому фронту, оскільки німці здійснили прорив під Горлицями і виникла загроза оточення російських військ у Карпатах. Російські підрозділи несли втрати, відступали, але порівно організовано. І хоча полонених було доволі багато, проте добитися розгрому противника в Карпатах австро-німецьким військам так і не вдалося.

Але успіхи були, поза всяким сумнівом, великі. Росіяни залишали захоплену півроку тому Галичину. 16 червня 1915 року австрійці повернули Перемишль, а 22 червня був звільнений від росіян Львів. Під контролем росіян залишилася невеличка частина Галичини в районі Тернополя та шматок Буковини. Проте, розвалу фронту не відбулося. Нехай не дуже організовано, з великими втратами, але росіяни відійшли на нові позиції і далі продовжували становити загрозу для Німеччини та її союзників.

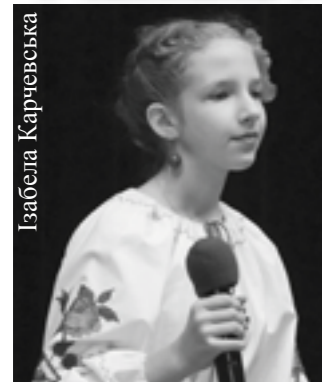
Досягнувши успіху на південній ділянці східного фронту, німці взяли за справу на півночі – в Східній Пруссії, в Польщі, та тодішньому Остзейському краї (або нинішніх країнах Балтії). В кінці червня 1915 року німці в чергове прорвали російський фронт. Почався відступ російської армії з те-

риторії Польщі. Проте і тут, незважаючи на величезні успіхи, взяття Варшави з величезними складами припасів та зброї, фортеці Новогеоґієвськ та Брест-Литовськ, замкнути російські армії в кільце не вдалося. Вони втрачали людей, територію, майно, відступали, але залишалися боєздатними і компенсу-

вати стратегічні прорахунки 1914 року, великими тактичними успіхами на російському фронті, німецькому командуванню не вдавалося, хоча воно цього дуже прагнуло. В черговий раз виявилося, що фельдмаршал Клаузевиц, такий мав рацію.

Петро БЛЯН

Учасники і лауреати конкурсу «З підляської криниці»

Ізабела Карчевська

«Ранок» Фольклорна група

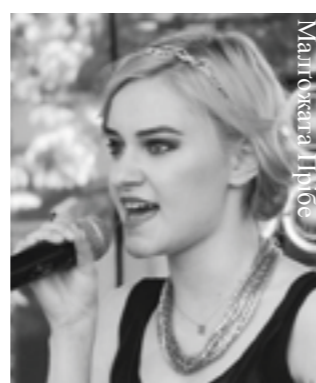
«Криниця»

Маріола Монах

«Осінній лист»

Маріжка Пророк

Катерина Тихонюк

«Вераси»

Trudno nie zgodzić się z tymi, którzy przekonują, że najbardziej romantycznym świętem ukraińskiego kalendarza obrzędowego jest święto Iwana Kupala, łączące w sobie pradawne obrzędy słowiańskie i chrześcijaństwo (narodziny św. Jana Chrzciciela). Przyciągnęło ono też uwagę pierwszego bielskiego historyka Józefa Jaroszewicza (1793–1860), który spróbował poszukać jego starodawnych elementów zachowanych wśród miejscowej «Rusi» (ludności ukraińskiej), posiłkując się przy tym wiedzą posiadaną przez ks. Antoniego Sosnowskiego, prawosławnego proboszcza w Kleszczelach, a jednocze-

śnie miłośnika historycznych i ludowych starożytności. Z artykułu «Wiadomość o Kupalnicach na Podlasiu», wydrukowanego w 1846 roku w periodyku «Ondyna Druskienickich Źródeł» (Pismo zbiorowe dla zdrowych i chorych w czasie czteromiesięcznego u wód mineralnych pobytu, zeszyt I) widzimy, że nie udało mu się zbyt wiele dowiedzieć o samych Kupalnicach (więcej tu pieśni wiosennych niż kupalskich), ale tę publikację – w warunkach Podlasia pionierską, a więc niestety obciążoną licznymi nieścisłościami – w przededniu «Na Iwana, na Kupala» warto przypomnieć. (red.)

Wiadomość o Kupalnicach na Podlasiu

Starożytny obrzęd Słowian ruskich *Kupalnice*, odpowiadający polskiemu *Sobótka*, a litewskiemu *Świętu Rosy*, był jak się zdaje pewnym oczyszczeniem przez ogień, kąpielą niejako ogniową, skąd może i jego nazwisko *Kupalnica* pochodzi. Ta uroczystość z czasów pogańskich datująca, przy której miały miejsce śpiewy, tańce i skakanie przez ogień, odbywała się zazwyczaj, lubo nie wszędzie, w nocy z d. 23 na 24 czerwca przed Ś. Janem Chrzcicielem, którego też Ukraińcy z tego powodu *Iwanem Kupajłem* nazywają, a zatem właśnie wtenczas kiedy w Polsce palono *Sobótki*, a w Litwie zbierano się na Rosę. Do czasu ogłoszenia w «Ateneum» wyjątków z dzieła P. Izopolskiego *Badania podań ludu*, znaleźmy kilka tylko piosenek i to treści miłośnej lub żartobliwej, przy *Kupalnicach* śpiewanych (patrz Wójcickiego *Śpiewy ludu*, I, 201, 202. – Grozy *Powieści polsko-ukraińskie*, II, 133, 135, 143. – Adama Słowikowskiego *Dumy wołyńskie* w «Ateneum», 1842, VI, 162); dopiero uczony autor wypisał nam piękną pioszeczkę w słobdzie Kardymiczówce guberni chersońskiej i w Kalniku podczas *Kupalnic* śpiewaną, która nas uczy, że podług mitologicznych słowiańskich mniemań, Kupajło był uważany za syna Księżycy i uwiedzionej przez niego Jutrzenki (*Zirnicy*), której podruha była Tęcza (*Weselka*). («Ateneum», 1843, t. V, str. 39 i dal.).

Nie byliśmy wprawdzie tyle szczęśliwi w poszukiwaniach naszych na Podlasiu czynionych, dla dopełnienia wszakże wiadomości o *Kupalnicach* posłużyć mogą niektóre dość ciekawe szczegóły wśród podlaskiej Rusi zebrane

i kilka piosneczek podczas tego obrzędu tamże śpiewanych, a podobno przez nikogo jeszcze nie ogłoszonych. Wiadomość, którą tu umieszczam, winienem jegomości księdzu Antoniemu Sosnowskiemu, b. oficjałowi, a dotąd parochowi cerkwi Ś. Mikołaja w Kleszczelach, mieście powiatu bielskiego².

Niejednokrotnie słyszał ksiądz Antoni Sosnowski z ust swojego dziada w Kleszczelach 1716 r. zrodzonego i tamże 1800 zmarłego, iż ten mając lat 10 widywał w tem mieście zabawy ludu, które się tak odbywały: w wigilję Ś. Jana na zmroku zbierała się młodzież obojga płci na placu, gdzie się dwie przecinały ulice. Tu każdy przychodzący przynosił ze sobą stare gospodarskie naczynia, jako to faski, wiadra, niecki itp., i składał to na gromadę; poczem to wszystko zapalano, a kiedy się ogień dobrze już rozniecił, otaczali go kołem i rozpoczynali śpiewy, wśród których parami lub pojedynczo skakali przez ogień, osobliwie zaś wtenczas, gdy cały chór śpiewaków powtarzał w strofach wyrazy: *Ej Kupala, Kupala ty Boże nasz*. Wielka szkoda, że tej piosneczki, w której taka była o Kupale wzmianka, nie można już dzisiaj dośledzić.

Powiadał dziad księdza Sosnowskiego, że gdy jednego razu podczas obchodu *Kupalnic*, dwie osoby skacząc razem z przeciwnych stron stosu, wśród samego ogniska uderzywszy się o siebie, na wznak padły i nim pośpieszono z ratunkiem mocno się popiekły, przypadek ten zrzędził, iż odtąd ta zabawa jeszcze za lat jego młodości w Kleszczelach ustała. Lecz jeżeli w samym miasteczku zapomniano z czasem o *Kupalnicach*, bar-

dzo długo się one zachowały w okolicy, a nawet dotąd jeszcze we dwóch wsiach do parafii ruskiej kleszczelowskiej należących, corocznie ponawiane bywają. Wszakże zabawy te straciły już niemało z dawniejszej swojej formy zewnętrznej, a nawet czas, w którym przypadają, zmieniony został; już bowiem nie na Ś. Jana, lecz w tygodniu między Wielkanocą a Przewodnią Niedzielą obchodzone bywają. Może lud naganiany przez duchowieństwo, zaniechawszy świętojańskich wieczorów i palenia ognia (ale to tylko w okolicy Kleszczel), pieśni *Kupalnic* połączył z pieśniami śpiewanymi w równie dawnej uroczystości słowiańskiej, która z początkiem wiosny miała miejsce. Jakoż obok pieśni *kupalniczych*, które niżej wypisujemy, daje się słyszeć wezwanie Ś. Jerzego, aby wiosnę przyspieszył:

Światy Jury Hryhory³ wypusti
trawiciu,
Puojdy do Boha po kluczy
i odomkni zemliciu.

Albo też:

Światy Jury Hryhory puojdy
do Boha po kluczy,
I odomkni zemliciu a wypusti
trawiciu.
Pokryj zemlu trawoju, derewo
listoczkom,
A mene mołoduju winoczkom⁴.

Taka przemiana co do czasu, może już przed połową przeszłego wieku nastąpiła, ale jak powiedziałem, nie wszędzie.

O dzisiejszych *Kupalnicach*, jeżeli je tak, bez palenia już ognia nazwać można, udało się ks. Sosnowskiemu następujące zebrać szczegóły z opowiadania jedynie kobiet, bo mężczyźni o niczem wiedzieć nie chcą. Wieczorne te schadзки zaczynają od Wielkiejnocy, a kończą w przewodny poniedziałek. Pierwszych dni trwa zabawa około dwóch godzin zmrokiem, w dniu zaś ostatnim długo się w noc przeciąga. Dawniej zbierano się zaraz za wsiami na polu piaszczystym, lecz kiedy przed kilkudziesięciu laty gwałtowna nawalnica z ulewą i piorunami wszystkich spędziła, odtąd gromadzą się w samych wsiach na miejscu przestronnym. Chociaż między piosnkami przy *Kupalnicach* nuconymi, niektóre z treści swojej zdają się należeć do mężczyzn, wiadomo jednak, że w całej Słowiańszczyźnie obrzęd ten prawie wyłącznie do kobiet należał, a mężczyźni byli tylko widzami i może niekiedy tylko do niego się mieszały. Jakoż i dotąd w okolicach Kleszczel zbierają się same młode mężatki i dziewczęta, i stąd wnosilibym, że Kupało był bożkiem, któremu szczególnie niewiasty cześć oddawały.

Dzisiaj koło Kleszczel odbywają się *Kupalnice* tym sposobem: kobiety i dziewczęta zebrawszy się na wybranym miejscu, biorą się za ręce i robią koło zwane «ogrodem» (*horod*), a jedną spomiędzy siebie wpuszczają we środek, której dają nazwisko *Rohulka*. Tak uszykowane zaczynają różne śpiewać piosnki, lecz niektórym tylko z nich dają nazwisko *Kupalnic*. Jeden z takich śpiewów z pewnym obrzędem połączony i zwrócony do będącej w kole *Rohulki*, która myśl piosni pantomimą wyrażać powinna, takiej jest treści:

Oj moja miła Rohulko,
Wstań barzo raniulko –
Oj moja miła Rohulko –
(ostatnie wyrazy po każdym powtarzają się wierszu)

Puojdy, puojdy po wodu raneńko,
Umyj, umyj biłoje liczeńko,
Włóży biłoju koszuleńku,
Nawołoczy rożowuju sukońku,

Nalóży ponczoszki nowy,
Obuj czerewiczki ponsowy,
Torhowy fartuszok prypaszy,
Rusuju kosu zaczeszy,
Puojdy z pannuju w tanok,
O moja miła Rohulko!

Tu *Rohulka* bierze jedną z koła i tańczy z nią. Po niej jakim czasie koło śpiewa:

Pokiń tuju uhodnicju,
Wóźmi druhuju robotnicju.

Rohulka tę porzuca i bierze drugą, a gdy chór znowu zaśpiewa:

Pokiń tuju a wóźmi druhuju –

bierze inną i tak następne, aż zaśpiewają:

Poskaczy po horodoczku,
Lubi, lubi krasnu pannoczku.

Po skończeniu tego chorowodu idą z kolei rozmaite pieśni. Z tych następująca z małą odmianą koło Kleszczel i w Brzeskim śpiewana, i do *Kupalnic* wyraźnie należąca, podobna jest cokolwiek do dwóch umieszczonych w zbiorze Wójcickiego. (*Pieśni ludu Białochrobatów, Mazurów i Rusi znad Bugu*, I, 202.) Jest to wyszydzenie chłopców.

Małaja nuoczka Kupałnuoczka;
Naszy mołodyci ne wyspalisia,
Za wołami idut chlipajuczy,
Słozami oczy styrajuczy.
Welikaja nuoczka Kupałnuoczka;
Naszy diwońki wyspalisia,
Za wołami idut spiwajuczy,
Swoji chustońki wyszywajuczy.

Wieśniacy w powiecie brzesko-litewskim z taką odmianą tę piosnkę śpiewają:

Małaja nuoczka Kupałnuoczka;
Naszy mołodzi ne wyspalisia,
Za wołami idut chłypajuczy,
Chwostami oczy protirajuczy.
Byciu! Byciu! Pożycz chwosta,
Protry oczy posli noczy.
Wetyka nuoczka Kupałnuoczka;
Naszyje diwońki wyspałysia,
Za wołami idut spiwajuczy,
Szowkom chustońki wyszywajuczy.

Wypisuję teraz resztę pieśni podczas tych zabaw śpiewanych, które mi ksiądz Sosnowski udzielił. Czy wszystkie są jeszcze nieznanne, z pewnością twierdzić nie chcę, gdyż innych zbiorów pieśni ludu prócz Wójcickiego, na ten raz pod ręką nie mając, porównania zrobić nie mogę.

Ej tam w liśu na boru,
Tam zbiraliś hałońki⁵,
[Deś tam sokolik sia wziaw]
Wsi hałońki rozohnaw,
Najczorniejszu sobie wziaw.
Oj prosiaś hałońka
K tym hałońkam czorneńkim,

Wypusty mene sokole
K tym hałońkam mileńkim,
Potuom mene ne pryjmut,
Mni hałndoczka ne uwijut,
Mojich diłtok ne pryjmut –
Ej tam w hulici na hrudku,
Tam zbiralisia diwońki,
Deś tam byw ty Hryhorku⁶
Deś zyjszlisia mileńki.
Porwaw odnu czernobryw,
I tak jej on howoryw:
Ja tebe diwońko ne puszczu,
Pokuol kosońki ne rozpuszczu:
A ona sia zażuryła
I tak jomu howoryła:
Mene diwońki ne pryjmut,
Mni prawdońki ne skażut,
Mni winoczka ne uwijut,
Mene w tanok ne wóźmut.

Łatwo odgadnąć myśl moralną tej piosneczki, która do bardzo dawnych należeć może. Następująca pieśń zawiera w sobie rozmowę mężczyzny z całym chórem niewiast.

Mężczyzna: Ej puojdu ja koło horodu,
Pytajuczy, szukajuczy swojej żony.
Czy ne baczyli mojej żony
W horody wy?

Chór: Chocz my baczyli, chocz my wydyl,
Ne wóźmesz, ne wóźmesz.

M. Wystawlu ja boczku medoczku,
Wina dwi^e, wina dwi^e.

Ch. My wino wypijemo,
A tobi^e żuonki choroszoji ne damo, ne damo.

M. Ja kapusty nawaru,
Swoju żuonku odiszczu.

Ch. My kapustu wyjimo,
Tobi^e żuonki choroszoji ne damo,
ne damo.

M. A ja kaszy nawaru,
Swoju żuonku odiszczu.

Ch. A my kaszu wyjimo,
Tobi^e żuonki choroszoji ne damo,
ne damo.

M. A ja ri^eczku pudpuszczu,
Swoju żuonku choroszu odiszczu.

Ch. A my ri^eczku zahatimo,
Tobi^e żuonki choroszoji ne damo,
ne damo.

M. Oj puojdu ja w liś po prut
Zażenu żuonku w tiśny kut,
Idy żuonko robity,
Ne po nowum horody chodyty.

Wzmianka o nowym ogrodzie zdaje się odnosić do tańca, o którym wyżej była mowa.

Ej puojdu ja koło mlyna, młyn mele,
Nahni^ewawsia muoj bateńko na mene.
Wystawlu ja boczku medoczku,
Wina dwi^e, wina dwi^e,
Czy ne zahoworyt bateńko
Ko mni^e, ko mni^e.
Muoj bateńko wino pje,
Pro mene mołoduju ne dbaje.
Oj ty lastoweńka, oj ty rabeńka,

Ne wij w czuzuoj storoni^e hnidzeńka,
A ty mołodaja ne kłady bytońka
U swoho bateńka.

* * *

Plawaw w zelinom pokryci (?)
Plakaw mołodec po diwici:
Koli ja jeje ne wóźmu, to utoplusia,

Учасники і лауреати конкурсу «З підляської криниці»

«Вервочки»

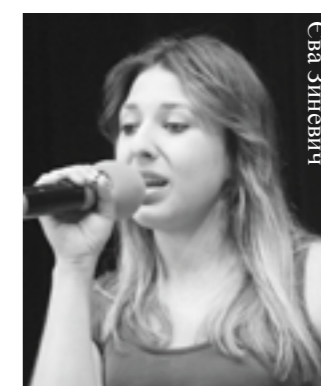
«Мельничани»

Кароліна Мірек

Фольклорний ансамбль з Черемхи-Села

Єва Зиневич

Золотий Павлюк

сілля 1999 року в Тиневичах Великих народна співачка відмовилася від виконання «комірних» творів – затримавшись на словах «Через сіні до комори ведуть мене спати» пояснила, що далі йдуть бридкі слова, яких не заспіває... Уже багато років її нема серед живих, а разом із нею, можливо й відійшла в забуття частина давнього репертуару.

Певні записи обряду «комори» з середини XIX ст., які однак стосуються Південного Підляшшя, знайдемо в записках польського дослідника К. В. Вуйціцького. Варто процитувати довший фрагмент зі статті *Ruś Podlaska*, який дає уявлення про те, який важливий для підляських селян був у давнину обряд «комори»: «Nadchodzi godzina spoczynku państwa młodych – cała drużyna weselna odprowadza ich ze śpiewem:

Łowczy swatowe, łowczy
Złowyli zwiryну
Prokopkowi pid peryну.

Panna młoda zaczyna płakać i wszystkich sił zdobywa, ażeby się wydrzeć i uciec. Lecz raz, że ją trzymają, powtóre co ważniejsza, że nie tyle z własnej woli to czyni, jak tylko ze zwyczaju, którego nie szanując szyderstwo na siebie ściągnęłyby. Opierając się i szamocząc, pozornie niby przemocą udaje się do łoża, które za-

ślane jest dwoma snopkami żyta, na tych pościel rozłożona, a pod poduszki kładą ciasto zwane *ztuliny* i flaszkę wódki przeznaczone na ranne śniadanie dla młodych małżonków.

Nazajutrz *mołodycia* wstaje ранiej od męża, zostawia ubiór nocny, a w świeży przyodziana kryje się przed nadchodzącymi swazkami drużkami. Skoro ci przybędą, zdziwieni, że nie widzą *mołodycy*, zapytują męża w te słowa (w powiatach łosickim i włodawskim): *De każe zwiryну naszu podiw, czy zamuczуw, czy de podiw?* I zaczynają szukać troskliwie. Przez ten czas mąż pozostały w łożu ubiera się. Skoro ukończy strój znajdują *mołodycy* i razem ich wyprowadzają z sypialni. Już zgromadzeni licznie goście weselni czekają ich na przybycie i za spotkaniem taką pieśnią witają:

Ide Parasia z łoża
Pry nij Mateńka Boża
Włożyli korunońku
Na jej hołowońku.

Gdyby przypadkiem tego [слідів крові, засвідчуючих післяшлюбну дефлорацию – Л.Л.] nie znaleźli, całe wesele zamienia się w okropną burzę i zamieszanie. Skoro się tylko o tym dowiedzą zgromadzeni krewni i zaproszeni goście, natychmiast wyrwują kalinę, którą byli jako

znak dziewictwa mężczyźni przedtem ozdobili czapki swoje, a niewiasty i dziewczęta głowy, rzucają ją z pogardą na ziemię i depczą. Obnażają z kaliny korowaj i wszelkie naczynia użyte do obrzędu weselnego, które bywają nią ozdobione. Znika wesołość, ponury smutek okrywa oblicza wszystkich. Mężczyźni zamiast kaliny, na znak smutku zatykają za czapki choinę. Rodzice i bliżsi krewni wpośród płaczu i łkania srogie wyrzuty występnej czynią, że wieczną niesławę i sromotę, nie tylko na siebie, ale i na całą rodzinę sprowadziła. Nie dosyć na tym. Takiej *mołodycy* kładą na szyję chomąto lub szaleje z broną. Marszałek pana młodego, włożywszy na nią uździenicę, prowadzi przez ogród i rolę bronuje, a sam mąż postępuje za nią i biczem własną pogania żonę. Skoro kilka razy tak ogród przejdzie, odwiązują bronę, zostawiając uzdę z chomątem i z tym prowadzą ją do żłobu, gdzie przy nasypanym obroku czas niejaki stać musi.»

Можна сподіватися, що подібні «методи» знали також на Північному Підляшші. Проте, найстарші жительки нашого регіону, народжені у 1920-тих, твердять, що в часах їхньої молодості, ніхто вже не перевіряв, чи на постелі та сорочці молодої залишилися докази її дошлюбної цнотливості. Однак Александер Баршевський, який у 1970-тих досліджував весілля як у бі-

лорусько-, так і в україномовній частині т.зв. Білосточчини, у книжці *Białoruska obrzędowość i folklor wschodniej Białostoczczyzny* згадує про цей звичай. Цитує також (у перекладі білоруською мовою) пісню з україномовного села Ріписка (Ріп'іска) в гміні Гайнівка, яку співали, коли виявилось, що молода цнотлива:

Dobra dola nasza,
Nam (imię młodej) udałasia,
Pa noczach nie chadziła,
Winoczka nie zhubiła.

Далі білоруський дослідник пише: «We wsi Makówka i w innych miejscowościach w tym regionie brak dowodów potwierdzających niewinność młodej był kwitowany pogardliwym pomrukiem zebranych. Marszałek wówczas zaczynał krążyć po izbie, klękać, zaglądać pod łożko i ławę, poszukując zagubionego wianka. Towarzyszyły temu najprzeróżniejsze docinki i kpiny pod adresem młodej.

Najstarsi informatorzy podają, iż na początku XX wieku zdarzały się wypadki, że niecnotliwą młodą mąż wypędzał do jej rodziców. Najczęściej jednak powracała po pewnym czasie. Zanim to jednak nastąpiło, zięć podejmował dodatkowe pertraktacje, których celem było zazwyczaj wynegocjowanie od teściów «rekompensaty» w postaci zwiększonego posagu.»

Натяжки на втрачене після шлюбу дівоцтво знайдемо хоча б у приспівці співаній у понеділок в Микуличах:

Святий понеділку
Зопсовав нам дівку.
Всадив под поліцію
Зробив молодицю.

Еротичних елементів пов'язаних із обрядодійствами в понеділок набагато більше. Наприклад, того дня гостей молодої (звали їх, так як і скринюю з особистими речами молодої – *придане, придане*) гості молодого вітали, ставляючи перед весільною хатою зображення чоловіка (куклу) з пляшкою, яка імітувала фалоса: «Зайжджают, а там вони вже чудака якого-небудь у брамі постав'ят, коб обсцая їх. Бутля всадят у клін, у нагавіці напхают соломи, і як уже придане їде, так тогди на їх сціг» (Надія Лобановська, Збуч).

«...Розкутість презв'ян, оргіастичність того, що відбувається у понеділок – зауважує М. Красиков, – врешті решт має (як майже все у народній культурі) певний практичний і магичний сенс:

молодим повинна передатися ця могутня, шалена, життєдайна енергетика еросу, нестримність почуттів, аби дійсно, як сказано у Біблії, «приліпилися» вони один до одного та стали як «єдина плоть».

Сороміччина в обрядах пов'язаних із народженням дитини

Наслідком «життєдайної енергетики еросу» ставалися діти – продовження роду. В обрядодіях пов'язаних із народженням дитини – одвідаках і хрестинах – сексуальні натяки більш відверті, можливо й тому, що не брали в них участі незаміжні дівчата та неодружені парубки. На *одвідаки* приходили виключно заміжні жінки, на *хрестини* – також одружені чоловіки. Відсутність молоді зумовлювала більшу свободу. Як зазначають дослідники, у хрестинних піснях чи не найбільше відвертих сексуальних натяків.

Перш за все народ виспівував саму вагітність. Серед підляських пісень, пов'язаних із тією темою, не бракує також дещо грубих, сороміцьких:

Ой, доню моя,
Що то фартух дметься?
Ой, мамцю моя
Так тобі здається.
Ой доню моя,
Чом ти груба стала?
Ой, мамцю моя
Наїлася сала
(Малинники)

Також народження дітей ставало предметом висміювання в жартівливих піснях:

Раз послала мене мати
По рудую гліну,
А я юой принесла
Малую дитину.
О то тобі, моя мамо
За твою науку.
Колихала ти мене
Колиши і внуку
(Малинники)

Придивляючись до підляського хрестинного репертуару, складається враження, що переважають у ньому жартівливі твори, яких головні теми – це еротика та пиття горілки. От, для прикладу, інша пісня з Малинник, записана підляським збирачем фольклору, Степаном Копою, в якій розповідається про перипетії жінки, що надто любила *міґ-д-горіґ-лоньку*:

Зайшла до корчомкі
Так, як панська дитина.
Вишла із корчомкі
Так, як мати народила.
Питаються люде:
Ой, що є то за дивина?
То всьо наробило –
Міґ-д-горіґ-лоньку пила.
Ой, коб то молодиця,
То була би в спудниці.
А коб жеж і лвиця,
То була би із хвості...
Ой, чим же ж прикрили
Тоє грішне тїло?
Вирвала лопушини
Тоє тїлочко прикри...

Головними героями багатьох з-поміж цитованих вже раніше сороміцьких творів, виконуваних не лише на хрестинах, є кум і кума. Стосунки між хресними батьками помітні перш за все з огляду на явну демонстративність їхніх сексуальних зносин:

Прийшов кум до куми,
Кума гречку поле.
Добре, куме, што й пришов,
Муой пошов у поле
(Чижі)

Пісні про кума і куму найчастіше мають жартівливе забарвлення. Нерідко з'являється в них ненормативна лексика, та самі кум і кума представлені в них не надто престижно:

Кумуся, ти кумуся,
Казала, що не всюся.
По трошичку пускала,
Нужками притискала.
Ото була кумуся
(Орішково)

Взагалі, кум і кума у фольклорі – це постаті зі схильністю до обжерливості, розпусти та п'янства (дуже популярною на Підляшші є пісня про те, як кум і кума п'ють від понеділка до понеділка). Рідкими є твори, в яких вони представлені позитивно.

Варто підкреслити, що пісні та приспівки про кума і куму ні в чому не відрізняються від українських творів інших регіонів. От, для прикладу, цитована вже раніше сороміцька приспівка про кумів:

Прийшов кум до куми
Позичати борони.
Кума ногу пудняла
О де, куме, борона
(Орішково)

А ось варіант із записів Платона Лукашевича (1806-1887):

Ішов кум до куми
Просить в куми яндоли:
- Дай, кумо, яндоли!
Кума ногу підняла:
Оце, тобі, яндола!

Це ж ще один приклад, який підтверджує як давність сороміцького репертуару, так і його органічний зв'язок із загальноукраїнським репертуаром. До речі, підляських сороміцьких пісень, які мають свої варіанти записані дослідниками XIX ст., набагато більше.

Окрім іронічних творів із відвертим еротичним змістом (кума показує кумові «борону», «вовка»), багато в підляському фольклорі пісень, у яких стосунки кума з кумою представлені метафорично. Найчастіше символічні дії в тих піснях, що мають еротичний підтекст, це: кума приготовляє кумові рибу або юшку, пече гусака, кум заводить куму в сад та пригощає ягідками, кум помагає кумі по господарству. Що цікаве, у цих творах стосунки між ними забарвлені великою ніжністю. Кум обіймає куму, як укоханий свою дівчину, кума для кума це «кумця-рибця», «кумушка-голубушка», «кума-душа», «люба, душечка». Слід додати, що такі ж самі пестливі окреслення знайдемо в загальноукраїнському фольклорі.

Багатство творів еротичного змісту, в яких героями хресні батьки, може викликати здивування, оскільки контактів між кумами забороняла як церква (кум і кума вважаються братом і сестрою у Христі, а тілесні контакти між ними засуджуються як великий гріх), так і споконвічна народна традиція (в давнину ці постаті були оточені ореолом сакральності). Як пояснюють старіші підляшани, нежонатий кум і незаміжня кума не могли з собою одружитися та мати дітей. З черги одруженим кумам, як і всім членам сільської громади, народна мораль забороняла будь-яких позашлюбних стосунків.

Питання явності еротики в піснях про кума і куму турбує багатьох дослідників. Проте, відповідь на запитання, чому якраз у фольклорі так виразно представлена сексуальна свобода хресних батьків, не така проста. Олександр Кирилюк у статті *Кумівські жарти: відголос обрядового стародавнього комплексу (універсально-культурний аналіз)* пояснює це в такий спосіб: «Широко розповсюджені адюльтерні відносини між хрещеними батьками одним своїм джерелом йдуть до аграрних свят божества, що помирає та воскресає. Їхнє жартівливе обігрування зв'язане зі стадіальним моментом весняно-літніх обрядів. Інше джерело інституту кумівства – язичеський обряд прилучення немовляти до роду. Накладення цих двох обрядів один на одного привело до становлення інституту

кумівства між хрещеними батьками, перший з яких привніс у їхні відносини сміховий момент, пов'язаний з ейфорією від відновлення репродуктивності божества родючості».

«Пошов дід по гриби», тобто некоректно про дитячий фольклор

Оскільки еротичні мотиви у весільному та хрестильному обрядах здаються чимось натуральним, остільки може дивувати еротична семантика прихована в... дитячому фольклорі – колисанках, коротеньких пісеньках, забавлянках. Пише про це цитований уже М. Красиков: «Вчителька розучувала з дітьми українські жартівливі співанки, які школярикам дуже подобались, як і слухачам на концертах. Однак, коли фольклористка пояснила вчительці, який насправді зміст деяких з цих пісень, та була просто шокована. І дійсно, більшість наших сучасників (у тому числі носіїв фольклорної традиції) і не здогадується про еротичну сутність багатьох достатньо відомих українських пісенних творів, зокрема і тих, що увійшли до дитячого репертуару, або співаються маленьким дітям».

М. Красиков звертає увагу на те, що еротичні підтексти в українському дитячому фольклорі мають художні образи щуки, печіння рибки або й сковороди, яка є одним із численних усталених образів-евфемізмів, що позначають жі-

ночий статевий орган. Далі український дослідник пише, наводячи конкретний приклад з дитячого фольклору: «Багатство еротичної фантазії українців, здається, просто невичерпне: адже майже все може нагадувати коїтус:

Ой ти гудз – я петелька.
Ти пошупав – я раденька».

А ось подібна пісня з Підляшшя:

Ти гузік я петелька,
Ти доросли я маленка.
Почекай зо два літа,
Што ж я буду за кобіта
(Збуч)

Чи також у цій, здавалося б, цілком звичайній підляській забавлянці для дітей, приховані еротичні підтексти?

«Але чому це у творах для маленьких дітей раптом з'являються еротичні мотиви? – запитує М. Красиков у вступі до *Українських сороміцьких пісень*. – Справа в тім, що ці тексти призначалися не тільки для дітлахів. Зазвичай, коли ми чуємо слова «дід» і «баба», уявляємо собі людей пенсійного віку, та ще, мабуть, і з ковінками. Однак за старих часів, коли дівчата виходили заміж у 15-17 років і майже одразу ставали матерями, онуків вони найчастіше дожидали, коли їм не було і 40 років. Тому сексуальні натяки, розраховані на вуха чоловіків, були досить доречними, тим більше, що проблеми в інтимних стосунках траплялися не в одній родині...».

На Підляшші, як і скрізь в традиційній українській сільській громаді, одружувалися рано та й рано ставали дідусями. *Сорок літ – бабін вік* – говорили в Збучі в гм. Чижі. Тому й доречним здається пояснення, що твори для дітей мають – так би мовити – кілька рівнів значень: для дітей дослівне, та для дорослих, зокрема для тих 40-літніх діда і баби, які допомагали виховувати дітей – приховане, еротичне. Тим більше, що в багатьох піснях, колисанках, забавлянках, головними героями є саме дід і баба:

Пошов дід по гриби,
Баба по опенькі.
Ізишліся – любиліся,
Обоє старенькі.
Ой, не треба діду
В ліси видурнятись,
Оно треба діду
Грибчики збирати
(Малинники)

Цитований вище твір – це своєрідний варіант іншої пісеньки, яку співався підляським дітям:

Пушов дід по гриби,
Баба по опенькі.
Дід свої посушив
Бабіни сиренькі
(Збуч)

Що цікаве, цей твір знайшовся також у збірці *Бандурка. Українські сороміцькі пісні*. Ось варіант записаний на початку XIX ст. Зоріаном Доленгою-Ходаковським (1784-1825):

Пішов дід по гриби,
А баба по опенькі,
Дід свої посушив,
А бабіні не сиренькі.
Ой дід, ой ти дід, а я твоя бабка,
Не бий мене, не лай мене,
то я буду гладка.

Варто згадати, що гриб у фольклорі символізує статевий член в стані ерекції, потенцію.

На Підляшші пісень, героями яких дід і баба – дуже багато:

Триндю баба,
Триндю дід,
Поскакали на обід
(Даші)

Еротичний підтекст наведеної вище дитячої пісеньки не викликає ніяких сумнівів. Отже, як уже згадувалося, популярні в українському фольклорі вигуки «тринди-ринди», «шандру-мандру» тощо, мають дуже однозначне значення...

Як кум і кума – це головні «erotичні» герої хрестинного репертуару, так найбільш сексуальними постатями дитячого фольклору – саме дід і баба. Сексуальні натяки знайдемо в багатьох інших популярних на Підляшші творах для дітей, у яких вони з'являються:

Колихала баба діда
Од снаданя до обіда
На вульховуй жердці,
А дід спати не хоче,
Туолько з бабой жартувати
(Рудути)

Ця пісня в різних варіантах популярна також в Україні.

А чи наведені нижче дитячі пісні також мають приховане значення?

Цюр, цюр за піцюр
Молоко ліється.
Баба баньку пудставляє,
А сама сміється
(Збуч)

Танцювала риба з раком,
А петрушка з пастернаком,
А цибуля з часніком,
А бабуля з дідульом
(Голоди)

Бусьол, бусьол клекотун
Злапав бабу за ковтун.
Баба його кулаком,
Бусьол бабу дзюбаком
(Курашево)

Гоп-гоп, гоп-па-па,
Чорна срака у попа,
А чорнійша у коваля
Бо вуон угольом поваля
(Збуч)

У цих коротеньких віршиках та пісеньках з'являються такі характерні українському сороміцькому репертуарі постаті, образи та метафори, як риба (художній синонім чоловічого статевого органу), коваль (який – за словами М. Красикова – «у пісенній традиції постає «маленьким гігантом великого сексу»), петрушка (частий сексуальний мотив у піснях) тощо. Чи еротичне значення має також образ бусла, який лізе з дзюбаком до бабиного «ковтуна»? До речі, в українському дитячому та хрестинному фольклорі еротичне значення має якраз постать журавля. Як приклад дитячої пісні з сексуальними натяками М. Красиков наводить популярну в дитячих садочках в Україні пісеньку:

Та унадився журавель
До бабiniх конопель...

Ця пісня дещо й нагадує підляський віршик про бусла...

Не без сексуальних натяків також інша загальновідома пісня, яку співають і в Україні, і на україномовному Поліссі, що зараз у межах Білорусі, і – звичайно – в нас, на Підляшші:

Як я біла мала мала
Колихала мене мама.
Як я стала пудростаті,
Сталі хлопці колихаті.
Колихалі мене хлопці
То й в колісці то й в коробці.
А я спаті не хотіла,
За коробку драпотіла
(Збуч)

Учасники і лауреати конкурсу «З підляської криниці»

В українському дитячому фольклорі дуже багато творів, які б – здавалося – зовсім не для дітей, хоча б з огляду на ненормативну лексику. До речі, чи не найпопулярніше некоректне слово в підляському дитячому репертуарі – це ж *срака*:

Скочив куот через плуот,
Роздер сраку і живуот.
Куошкі його шкодовалі,
Медом яйця шмаровалі
(Тиневичі Великі)

Гойда-гойда-гойда,
Ішла баба горда.
За плечима торба,
А в туой торбі ракі
Віс'ят коло сракі
(Збуч)

Отже, складається враження, що дитячий фольклор більше для дорослих, аніж для малюків... Коли, зрештою, придивитися ближче до багатьох дитячих творів, можна здивуватися. От, наприклад, здавалося б без ніяких підтекстів, – дитяча забавлянка з книжки *Як вискочыв воробі'ї*, записана в Рудутах:

Гойда-та, гойда-та
Люб'ят мене два ляша.
Одін любіт, кабат купіт,
Другі любіт, сукню купіт.
А в кабати гречку рвати,
А в сукенці танцювати.

Що цікаве, варіант тої забавлянки знайдемо в книжці *Бандурка. Українські сороміцькі пісні*, як приклад твору для дорослих... Ось варіант записаний у XIX ст. Павлом Чубинським:

Гога, гопа, гопасеньки,
Любили мя два ляшеньки,
Їден любив – кожух купив,
Другий любив – жупан купив.
А в кожусі тепло буде,
А в жупані гарно буде.

Коли вже порівнюємо підляський репертуар із сороміцькими творами інших україномовних регіонів, поміченими в збірці *Бандурка*, варто дати ще один приклад. Ось підляська забавлянка для дітей – до речі, без ня-

ких натяків, – яка знайшлася у збірці *Котилася торба з високого горба*, що її видав Союз українців Підляшшя:

Дзілін, дзілін бом
Загорився куошкін дом.
Бижит курочка з відром,
Залівати куошкін дом.

А ось її непристойний варіант, записаний Миколою Гоголем (1809-1852), російським письменником українського походження, який з юних літ збирав свій рідний фольклор:

За річкою, за Дніпром,
Загорився пиздин дом,
Біжить хуй з відром
Залівати пиздин дом.

Виявляється, що багатство сексуальної фантазії українців невичерпне...

* * *

Як видно на наведених прикладах, підляський фольклор – не зовсім цнотливий. Подані приклади лише це підтверджують, а знаючи приховані метафори, порівняння, образи, може скластися навіть враження, що більшість народних пісень – про секс!

Збереглося у нас в регіоні безліч творів, в яких помітна відвертість у ставленні до еротики та живий гумор. Якби ще було мало прикладів, можна на кінець процитувати твір, що його зачув підляський письменник Василь Петручук під час прядок у 1930-тих у своєму селі Грабувець неподалік від Дубич Церковних (Василь Петручук, *Хоч голо, але весьоло*, «Над Бугом і Нарвою», 2/2009):

Танцювала, тупала, за мошонку
щупала.
Я думала, що то гроши, а то
яєчка хороши!
Уха-уха-ха, чом ти ди'вчина
плоха?!
Як я була молодая, то я
була ри'зва,
Не давалася просити, сама
на х... лі'зла!
Уха, уха ха, сама на х... лі'зла.
(*І весьоло смі'х*)

До речі, також варіанти цієї пісні знайдемо в збірці *Бандурка. Українські сороміцькі пісні...*

Попри багатство підляського сороміцького репертуару, він найчастіше залишається поза увагою дослідників, з огляду на велику відвертість у ставленні до сексу, що й зразу викликає підозру про його наукову «безвартісність». Це помилкове думання, оскільки пісні з образами-символами з еротичним змістом належать до дуже давніх, у яких зберігаються найархаїчніші риси світогляду українців. Як зауважив перший публікатор таких текстів Федір Вовк (1847-1918), у цих піснях є «очевидні ознаки безперечного фалічного культу, що виявлені у наївних формах, без будь-якого прикриття, але й без цинізму, чи п'яної розпусности». З цим погоджуються сучасні дослідники теми еротики у фольклорі та літературі. Як стверджує Леся Мудрак, народжена в Лігниці українська поетеса і журналістка, яка – до речі – захистила першу в Україні дисертацію на тему еротичної лірики: «Було б абсурдом вбачати у творах такого плотського змісту прояви порнографізму, хоч не завжди випадає говорити про артистизм, однак ідеться про високу етичну культуру їх безіменних авторів (...) Еротична образність народної лірики вражає яскравими барвами, життєлюбною експресією, невимушеною, часто невшуканою стилістикою, мерехтінням подвійних значень, двоплановістю гри слів, інформації натяків. Статева сакралізація поширена і на побутові предмети, коли плуг уподібнювали до чоловічого органу, а плашта викликала уявлення про плодоносне поле». Тому й варто більш прихильним оком позирнути на підляський репертуар, в якому еротична відвертість це не доказ розпутності, яку ж народ суворо засуджував. Це «...не свідцтво «розбещеності» нашого народу – пише про сороміцький репертуар М. Красилов, – не зібрання «похабщини», а історичний і художній документ, у якому відбилися вдача, неповторний соковитий гумор, світогляд, образне мислення, чуття мови, побут українців».

Людмила ЛАБОВИЧ

Заокеанська несподіванка Першої світової – табори інтернування... у Канаді

В історії українців окреслення «табір інтернування» в контексті Першої світової війни асоціюється передусім з – інколи іменованим «Галицькою Голгофою» – австрійським табором у Талергофі, до якого потрапляли не лише «москвофіли», але й однозначно неприхильні Російській імперії народівці. Тому, признаюся, дещо здивувався, що слід українських страждань за гріхи європейських імперій знайшов у мальовничому й мирному містечку Джаспер у Скелястих горах, яке є центром однойменного національного парку, розташованого у найбільш «українізованій» та «мультикультурній» канадській провінції Альберта. Про канадські табори інтернування, які діяли під час Першої світової війни, знав з видань, які у 1980-х отримував від Канадського Інституту Українських Студій в Едмонтоні (дещо сконфіскувала тоді комуністична цензура – спрут, що

хапав у свої щупальці також поштової пересилки). Але навіть не здогадувався, що благородна ідея збереження краси природи й творення національних парків втілювалася у західній Канаді також з використанням – фактично рабської – праці українців-імігрантів. Подалися вони за океан на запро-

шення місцевої влади, а їхньою «привиною» стало те, що прибули з Австро-Угорщини, з якою Канада, як великобританський домініон, опинилася влітку 1914 року у стані війни.

Згідно з Актом адекватних дій, прийнятим канадським урядом у зв'язку з війною у Європі, всі, хто зберіг грома-

Ігор Шевчук, «керівник» виправи у Скелясті гори, у місці, де колись розташовувався табір інтернування. При стежці камінь з пропам'ятною дошкою.

Міст над річкою Атабаска, який будували інтерновані українці. Вулиця у Джаспер

дьянство Центральних держав, отже й частина галицьких, буковинських і карпатських українців, отримали статус «ворожих чужинців» («осіб ворожої національності») та були змушені зареєструватися у поліційному відомстві. Особи, які на думку влади могли стати загрозою для національної безпеки Канади, були інтерновані у спеціальних таборах, перший з яких виник вже 13 серпня 1914 року. Загалом у 24 таборах опинилося 8,6 тис. осіб, у тому числі 4-5 тис. українців. Ще приблизно 80 тис. українців, які зберегли громадянство Австро-Угорщини, перебувало під постійним поліційним наглядом. Табори інтернування стали незабаром таборами примусової праці, в тому числі при розбудові інфраструктури національних парків «Банф» і «Джаспер», у Скелястих горах на пограниччі Альберти з Британською Колумбією.

Таких місць в обох провінціях є більше десяти, мені однак прийшлося побувати лише у Джаспер. Тутешній табір розташовувався неподалік узгір'я Ольд Форт Поїнт на крутому березі річки Атабаска, але зараз зорієнту-

ватися, де була його територія – важко. Обабіч гарно вимощеної дороги, якою пішки або на велосипедах прогулюються мешканці містечка, росте звичайний хвойний ліс. Навіть коли піти за вказівником з написом «Internment Camp» також потрапляємо в лісову гушавину, яка тут успішно відвоювала свої позиції. Тому єдиним помітним місцем є великий камінь, покладений тут 1996 року. Дошка з написом англійською, французькою і українською мовами звіdomляє, що «з 8 лютого по 31 серпня 1916 року інтерновані особи використовувались у проєктах по будівництву доріг та розчищенню лісу у Національному парку Джаспер».

Отже інформації тут небагато, однак щасливо вдалося знайти трохи подробиць про табір, якого історія почалася у березні 1915 р. Саме тоді зустрілися генерал-майор В. Отгер, який відповідав за справи інтернованих «ворожих чужинців» та Дж. Б. Харкін, комісар національних парків, якому потрібні були робітники для праці при створенні туристичної інфраструктури, зокрема при будові автомобільних доріг у

західній Канаді. Перший табір з такою саме метою був створений в липні 1915 р. нижче пасма Замкова Гора в Національному парку Банф. У таборі, який проіснував до липня 1917 р., опинилося 660 інтернованих. Табір в Джаспер, відкритий у лютому 1916 р., був менший – перебувало в ньому біля 200 чоловіків, які всі мали австро-угорське громадянство. За описом у газеті «Edmonton Journal» у таборі розташовувалося 14 дерев'яних бараків, а його периметр був обведений огорожею з колючого дроту, яка мала 5 метрів заввишки.

Інтерновані працювали при дорогах і будові моста через Атабаску, а також у самому містечку, де прокладався водопровід. Мали навіть побудувати поле для гольфу, яким користувалися б жителі Джаспер і туристи. Однак у таборі швидко почалися протести й страйки, викликані поганими умовами життя, що призвело до його швидкої ліквідації. Більшість інтернованих знайшла працевлаштування у підприємствах, зокрема на залізниці та у фермерських господарствах, хоч надалі залишалася під наглядом поліції.

Отже історія джасперського табору не була довгою, а протягом другої половини 1916 р. ліквідовано також кілька інших таборів, зокрема у західних провінціях. Все ж табірна неволя інших українців – цивільних людей, що прибули на запрошення уряду Канади, який за словами одного з канадських істориків «обіцяв всім новоприбулим рівноправне громадянство та підтримку у пошуках кращої долі», продовжувалася. Деякі за колючими дротами залишалися аж до перших місяців 1920 року, попри те, що війна практично завершилася у листопаді 1918 р., коли то з політичної карти світу зникла також сама Австро-Угорська монархія.

Довгі роки про цей епізод ніхто офіційно не згадував, хоч Канада стала самостійною державою, а число українців у її межах постійно зростало. Щойно у 2005 році, під тиском українських організацій, прем'єр-міністр Канади Поль Мартін визнав інтернування українців за «темну сторінку історії Канади». Відшкодування за фізичні і моральні збитки мало символічний характер – уряд Канади виділив 2,5 млн. доларів на фінансування пропам'ятних заходів та освітніх програм зв'язаних з цими подіями.

Юрій ГАВРИЛЮК
Фото автора статті

ТРИБУНА ЧИТАЧІВ

Kilka wspomnień okruchów...

Szczęśliwy czas dzieciństwa

Najwcześniejszy przeblysłk pamięci dziecka odnotowałem w wieku trzech lat, kiedy to bawiłem się na kupie gliny wydobytej z kopanej właśnie studni. Potem, widząc datę wybitą przez bednarza na ostatniej cembrowinie, skojarzyłem oba fakty – sierpień 1957 r.

Mieszkaliśmy na kolonii, z której do obu wiosek, Zubacz i Bobrówki, było równo po pół kilometra. Chodziłem bawić się do Zubacz, bo tam mieszkało moje cioteczne rodzeństwo, a także babcia i dziadek ze strony matki. Drugi dziadkowie mieszkali na drugim końcu Bobrówki, a półtora kilometra dla dziecka to już było stanowczo za daleko. Poza tym nikogo nie znałem ze swoich rówieśników w tamtym końcu wioski. Dziadka ze strony ojca poznałem w wieku około sześciu lat i zapamiętałem z jednego faktu: dał mi piłkę z lanego kauczuku. A wkrótce potem Pan Bóg zabrał go do swojego królestwa.

Tak więc całe lata swojego dzieciństwa spędzałem z dwiema ciotecznymi siostrami, bawiąc się w sadzie dziadka w Zubaczach. Dziadek był zasadniczy i uważał, że dzieci powinny pomagać starszym, więc często zaganiał nas do układania w szychty narąbanych przez siebie polan. Bardzo szybko to się nam nudziło i uciekaliśmy do zajęć – naszym zdaniem – ciekawszych, na przykład zabawy w chowanego w sadzie. Dziadek pokrzykiwał niezadowolony, a my z płaczem lecieliśmy do babci. Babcia Zofia była wspaniałą, ciepłą kobietą. Przygarniała nas, przytulała, uspokajała, wycierała zasmarkane nosy.

Ale i babci zdarzały się „niecne” postęпки. Gdy tylko zauważyliśmy, że sięga na półkę po tran, ratunku szukaliśmy pod łóżkiem. Po kolei wyciągała całą trójkę, chwytając za nos i pakowała w usta łyżkę obrzydliwego napoju. Nie było wyjścia, trzeba było połknąć. Ale w nagrodę każdemu wtykała za policzek landrynkę i na duszy robiło się lżej.

Pewnego razu w nocy przeszła burza. Dziadek, jak to dziadek, wysłał dzieciaki do sadu, aby pozbierały tzw. *opadusz-*

ki. Wzięliśmy dziecinny wózek, bardzo szybko go wypełniliśmy i zawieźliśmy dziadkowi. Dziadek ze zmartwieniem pokiwał głową i powiedział coś o stratach. Spodobało się nam to, chwyciliśmy wózek i popędziliśmy do sadu. Wkrótce wróciliśmy z pełnym. Potem z trzecim, czwartym... Dziadek poważnie się zaniepokoił, postanowił sam o lasce udać się do sadu i na własne oczy zobaczyć, jakie to spustoszenia poczynił kataklizm. I co zobaczył? Całą trójkę trzęsącą małymi drzewkami i zbierającą niedojrzałe jeszcze owoce. Próbował mnie jako najstarszego pokręcić za ucho, ale gdzie tam... Byłem szybszy od dziadka. Potem przez tydzień nie pokazywałem się na podwórku wujka. Dziadkowi złość przeszła, udawał, że zapomniał, a babcia utwierdzała nas w tym przekonaniu.

Potem, gdy podrosłem, lubiłem wypytywać dziadka o bieżącość, o budowę zubackiej cerkwi... Lubił opowiadać. Mówił, że nie pamiętałby budowy cerkwi, gdyby nie zabawne zdarzenie. Będąc czteroletnim dzieciakiem, wspinał się po rusztowaniu aż do kopuły. Widząc to majster zareagował spokojnie: „Trzymaj się chłopczyku, trzymaj, idę po ciebie”. Powoli dotarł do malca i spokojnie zniósł go na dół. Potem narwał pokrzywy i wsadził szkrabowi do portek. Skuteczny środek wychowawczy!

Gry i zabawy wiejskich dzieci

Wiejska dzieciarnia lubiła grać w „pikara”. Ustawiano patyczek w kupie piachu, jeden z zawodników zostawał na straży kilka metrów dalej, a pozostali z odległości około dziesięciu metrów starali się strącić patyk rzucając kijem. Gdy w końcu komuś to się udawało, wszyscy biegli po swoje kije, a strażnik błyskawicznie ustawiał patyk i miał prawo dotknąć swoim kijem najbliższego – ten zawodnik zostawał strażnikiem. Ale gdy strażnik ustawił patyczek i pobiegł po własny kij, zawodnik, któremu udało się sprytnie odzyskać swój kij, miał prawo zbić stojący patyk i strażnik musiał czuć kolejną rundę.

Kolejna zajmująca gra, to zabawa w „ziemię”. W grze brało udział zwykle czterech zawodników. Rysowano koło o średnicy około pięciu metrów, dzielono na cztery równe części i każdy obiecał sobie nazwę państwa. Wszyscy byli gotowi do ucieczki poza krąg. Rozpoczynając grę rzucał na środek okręgu około półmetryowy patyczek, krzycząc nazwę państwa. Jeden z uciekających, którego nazwa państwa właśnie padła, musiał błyskawicznie wrócić, chwycić patyczek i krzyknąć: „Stój!”. Każdy musiał się zatrzymać, a właściciel patyczka decydował, w kogo może trafić rzucając patyczkiem z terenu „własnego państwa”. Celowany odwracał się tyłem, aby uniknąć skałeczenia. Jeżeli został trafiony, tracił część swojego terytorium, a w przeciwnym razie to on miał prawo odhaczyć sobie część ziemi sąsiada. Zdobyc „odcinano” w ten sposób, że stojąc z nogami wyprostowanymi w kolanach i złączonymi stopami rysowano patykami półkole, tak, aby jak najbardziej powiększyć swoje państwo. Stare granice zacierano i pobity zaczynał kolejną rundę.

Kolejna gra, to gra w „klasy”. Tłumaczenie jej zasad może się okazać zbyt trywialne miłośnikom obecnych gier komputerowych.

Powyższe gry rozgrywały się wieczorami na ulicach po przejściu *czere*dy. Młodszym Czytelnikom wypada wyjaśnić, co to takiego *czere*da (ukr. *czere*da – pol. *stado*). Większość mieszkańców wioski prowadziło zbiorczy wypas na terenach wspólnot wiejskich stad owiec, rzadziej krów. Coś w rodzaju góralskiego redyku. Stad pilnował wynajęty pastuch lub zajmowali się tym po kolei sami mieszkańcy, po kilka osób.

Zubackie górk

Wokół Zubacz i Bobrówki znajduje się kilka dość stromych wzniesień. Będąc dziećmi, wykorzystywaliśmy je zimą jako wspaniałą zjeżdżalnię na nartach i sankach. Tyle że, aby zaznać przyjemności zjechania, trzeba było uprzednio na taką górkę się wspiąć! (Wyciągów nie było). Najbardziej ucieszczana była

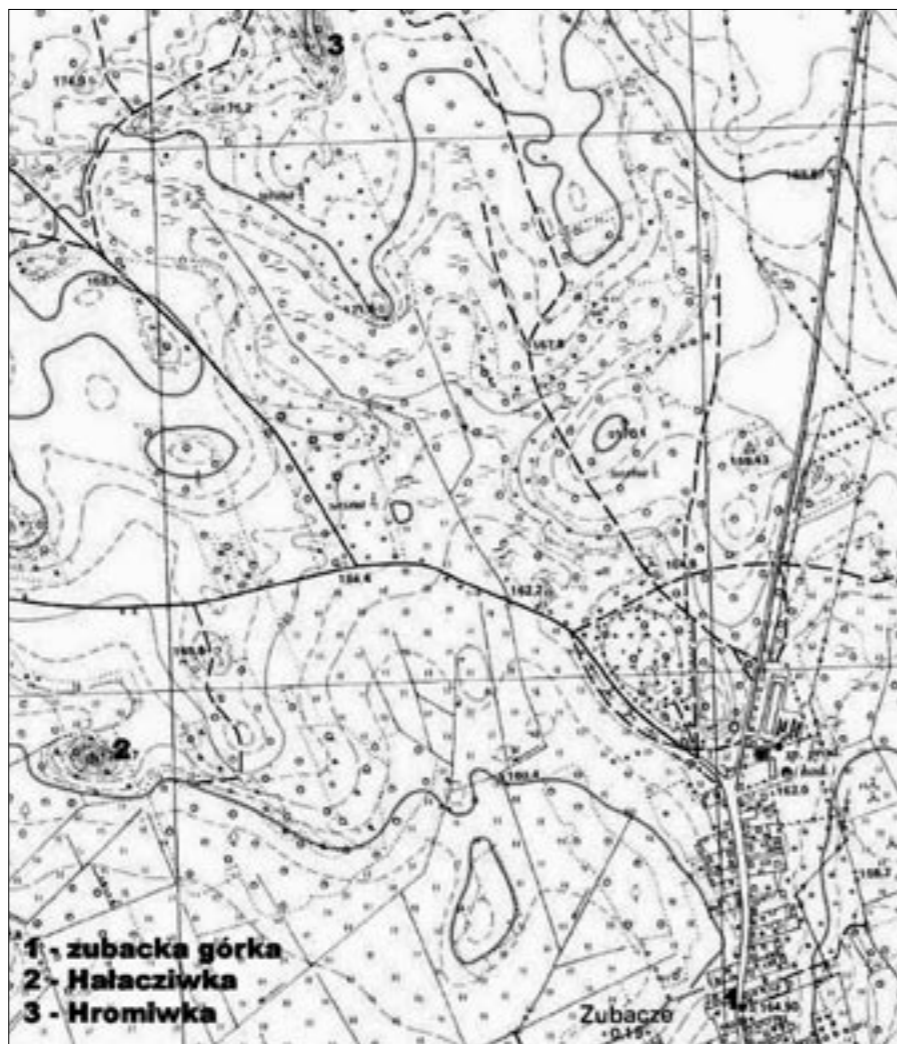
góрка w samym centrum Zubacz, tuż za cerkwią. Wysokość względna tego piaszczystego pagórka przekraczała z pewnością 15 metrów, a długość wynosiła około 150 metrów. Zimą aż roilo się tu od dzieciaków. Teraz jej już nie ma. W latach 70. rozkopali ją miejscowi, biorąc piach potrzebny przy budowach podczas „gierkowskiego cudu gospodarczego”.

Na skraju górkę wałowały się czarne skorupy wypalanej gliny. Starsi ludzie mówili, że miał tu swój warsztat miejscowy garncarz (w gwarze miejscowej *horszczier* – od ukr. horszczok, pol. garnek). Ale materiałem garncarza jest glina, a jej w tym miejscu nie uświadczysz, no chyba że była dowożona. Sądzę, że raczej są to pozostałości jakiegoś składu lub sklepu garncarskiego zniszczonego w czasie jakiejś zawieruchy wojennej, a tych w historii naszego Podlasia nie brakowało (potop szwedzki, wojna północna, ruchy konfederackie). Plac przed zubacką cerkwią miejscowi nazywają rynkiem, a więc usytuowanie nieopodal sklepików m.in. z garnkami układa się w logiczną całość.

W pamięci miejscowych nie zachowały się żadne przekazy o odbywających się tu jarmarkach. Mój dziadek mówił, że Zubacze nazywały się kiedyś Zębrowo i były miastem, wskazuje na to układ ulic. Może i tak było, ale raczej przed kataklizmami wojennymi, które niszczącą falą przetaczały się przez Podlasie, poczynając od połowy XVII wieku.

Szwedzi zostawili swój ślad w ustnej tradycji. Miejscowi twierdzą, że śródlądne wzniesienie o dość stromych stokach, nazywane *Hromiwką*, to oni właśnie usypali jako szaniec obronny. Może to być prawdą. Góra ta znajduje się kilkadziesiąt metrów od ważnego wówczas szlaku łączącego Wysockie Litewskie przez Zubacze i Rogacze (uprzednio Rohacze) z Milejczycami.

Warto tu przy okazji wspomnieć o jeszcze jednym wzniesieniu w okolicy. Na północny zachód od Zubacz znajduje się góra, którą miejscowi nazywają *Halacziwka*. Jeszcze w latach 70. otoczona była bagnami i trzęsawiskami. Na górę prowadziła jedna jedyna droga, a właściwie ścieżka, wykonana z zatopionych bali. To właśnie na *Halacziwce* mieszkańcy Zubacz schronili się

czwce mieszkańcy Zubacz schronili się podczas przetaczania się frontu w drugiej połowie lipca 1944 roku. Niemcy oczywiście wiedzieli o przebywającej tu ludności cywilnej i kilku zandarmów próbowało się na górę dostać. Prawdopodobnie szli po mężczyzn, mających pomóc przy budowie fortyfikacji. Ale gdy jeden z nich zapadł się po pas w trzęsawisku, zawrócili. Takie zabezpieczenie może i byłoby dobre w średniowieczu, ale nie w tym czasie. Wystarczyło kilka pocisków z działa... I dlatego po wojnie na wzgórze stanął krzyż w podziękowanie Opatrzności.

A jednak klimat się ociepla...

Porównując stosunkowo ciepłe i bezśnieżne zimy ostatniego trzydziestolecia z zimami w latach 60. i częściowo 70. XX wieku, możemy śmiało zawyrozkować: „Ociepla nam się klimat”. Mają raczej ci naukowcy, którzy obserwują cofanie się lodowców, topnienie czapy lodowej Antarktydy, wysychanie i pustynnienie wielu uprzednio żyznych

obszarów rolniczych. Biją na alarm. Na przykład jezioro Aralskie prawie wyschło. Za ostatnie 30 lat linia brzegowa cofnęła się o około 20 kilometrów! Ostatnią „zimę stulecia” przeżyliśmy na przełomie lat 1978/1979.

W latach 60. XX wieku takie „zimy stulecia” były co roku i nikt sensacji nie robił. Bywało tak, że podwórze zawałowały takie zasy, że mogłem na nartach zjeżdżać z dachu stodoły! Aby dostać się do studni czy budynków gospodarczych, mój ojciec kopał w śniegu nie korytarze, a tunele.

Najgorzej było wiosną, gdy te masy śniegu zaczynały topnieć. Kończyło się to ogromną powodzią. Rzeczka o szerokości jednego – dwóch metrów tak wzbierała, że rozlewisko miało szerokość do dwustu metrów i woda często przelewała się przez drogę, odcinając dojazd do wioski. Uśmiech dzisiaj wzbudza informacja: „W Nowym Jorku spadło 15 centymetrów śniegu i szkoły zostały zamknięte”.

Arkadiusz KULGAWCZUK

Іван КИРИЗІУК

З циклу: «В пошуках істини»

*Пам'яті дідуся Лук'яна
Троця з села Рудути*

Біженство

Нещастя! –
Дехто й пророчив.
Предкам нашим
Многі літа
Віяв сум в очі.
Не гордились пісні
Рідного поля,
Струною страждань
Бреніла розлук прохолода,
Йшов рік
За роком
В кривавих походах...
Дзвенів осколками,
Озивався ранами
Спомин
Дідуся Лук'яна
Зі сльозою в оці,
Про біженство Підляшшия
У 1915 році!

Дійсність

Ген там далеко
Дика груша
Чорні в полі
Примарою
На видноколі
Тоненький біль
Пронизує
Осінні звуки
Журавля
Припорошив січень
Білою корою
Дорогу до села
Де старая мати
В самоті живе
Рідного синочка
Все жде
Та й жде.

Кольори

У зеленому лузі
Колишуться віти
Горда краса
Струнких лілей
Мов шампан
У келих налитий
Усміхнувся світанок
Хороший безвітрий
Кольором дівочих
Смуглих грудей.

Любов

Наша зустріч
Розгорялася
Несміливою юністю
Заповітно шепотів
П'янкий вітерець
У листях берези
Гойдався сріблестий
Місяця перстень
Мов той
Козак нетверезий
Скоштувавши жар
Дівочого тіла
Розкішне інтимне
Весни заметілля
Тобі
Під ліфчик
Обрежно поклав.

Боротьба

Стою
Край села
За перелазами
Самітного мовчання
Немов
На перехресті
Доріг
Та вітрів
З котрими
Що весни
Боруться
Мої брати
Журавлі.

Тиша

Скорботна тиша
Вечірної пори
Без обривів
Нинішнього
Догорілого дня
У істині віри
Надія
Що печаль
Не повернеться.

Ключик

Ключиком часу
Замкнені
Проминулі
Далекі літа
Мов схриплі світанки
Розгоряються

Час від часу
Інтимним стидом
Що вирізьбив
Твою
Невинну
Привабність.

Хліб

Батьківський город
Почав ранок
Соняшниковим цвітом
На дерев'яному
Столі
Теплом вітає
Буханка хліба
Руками
Мами
Уповита
Моїй душі
Нічого більш
Не треба
Я на своїй
Землі
Горсточку бажань
Ховаю в стрісі
А зозуля все кує
А зозуля все кує
В недалекім
Лісі.

Воля

Йде весна
Наступає празник
Тепле торжество
Очікувань та мрій
Хотя
Й за плечима
Пливе човен
З залишками ран
Нам треба
Будувати
Свою волю
Повернуть
Роду нашого
Простори
Й юності літа.

Ім'я

Стою
При стіні
Рідного
Сільського дому
Стелиться

Весняним полотном
Імла
За плотами в полі
Жваво
Танцює вітерець
У вершках тополі
В пам'яті моїй
Твоє ім'я
Перебігло
Спомину поріг
Очима
Пройдених доріг.

Наше

Принесу тобі
Без грошика
В кишені
Гарячого щастя
Дві жмені
Поставлю
На столі
Налитий
По вінця келих
Березового соку
Одягну тебе
В ту мудрість
Виткану
Життя покровом
Щоб наше...
Споминалось
Добрим словом.

Основа

Час від часу
Чорний павучок
Старасться
Виткати
Під твоїм небом
Незамітну сіль
Щоб спіймати
Сторожа
Праведних доріг
Твоє сумління
Є компасом
Не справ
Щоб було стидно
Глянути
В своє лице
У дзеркалі.

*Крив'ятичі
17-18 квітень 2015 р.*

сіај з ними dzieje? Ta sama Nadija Korobczuk w Chelmie «на власні очі бачила – великий стос українських книг, підпалений поляками, на бруку перед магистратом». Буły то książki з української biblioteki, mieszczącej się w ratuszu. Ten, wydaje się бляһы факт, świadczy o tym, jak глęboka nienawiść panowała wówczas do Ukraińców, skoro «winne» okazały się nawet książki.

Przedstawione w książce wspomnienia są różnej objętości i różnego stopnia detaliczacji omawianych zdarzeń. Niektóre nawet zadziwiają swoją szczegółowością, mimo upływu tylu lat. Nie mamy pod-

staw nie wierzyć w ich prawdziwość, chociaż dało się zauważyć kilka drobnych pomylek w datowaniu niektórych wydarzeń. Ale, jak pisze autor tego opracowania, «це не історія, але пам'ять про історію тих, хто був її свідком».

Tragizm przedstawionych w książce wydarzeń w indywidualnym wymiarze dobitnie ilustruje wypowiedź Antoniny Mytiuk, urodzonej w 1913 r. w Sahrnyiu «моя бабця була полька, а сестра мамина вийшла заміж до Малич за Калішчука. Він був поляк. Мама ж моя вийшла заміж за українця. Моїх батьків поби-ли поляки, а тих Калішчуків – побили

українці. ... Якось зустрілася я з дочкою Калішчуки Антосі, плачемо. Вона мене цілує. Марусю, – кажу їй, – ми ж сестри. Що з нами, з нашою спільною родиною зробили!».

Mikołaj ROSZCZENKO

Кров українська, кров польська... Трагедія Холмицини та Підляшшия в роках 1938–1948 у спогадах, Упор. Мирослав Іваник, (Бібліотека Закерзоння; Серія «Спогади»; Т.2) Видавництво Львівської політехніки, Львів, 2014, 392 с.

З грона учасників і лауреатів конкурсу «Українське слово»

З хроніки подій на Підляшші

«Фестиваль культур»

16 квітня у Воєводському управлінні в Білостоці відбувся VIII «Фестиваль культур», захід з участю дітей і молоді різних національностей – поляків, українців, білорусів, євреїв і татар. Має він на меті показувати у формі артистичних презентацій різноманітність міста і регіону, в якому крім поляків, проживають представники національних меншин та вихідці.

Від самого початку на «Фестивалі культур» присутні українські пісні і танці, оскільки при Початковій школі № 12 у Білостоці, яка є організатором заходу, 10 років існував міжшкільний пункт навчання української мови.

Цього року в заході взяло участь 18 дитячих колективів. Традицію української національної меншини представили «Ранок» з Більська – як співоча, так і танцювальні групи, та «Слов'яночки» з Білостока. З українськими піснями виступили також учні Комплексу громадських шкіл ім. св. Кирила і Методія в Білостоці.

Лірницькі майстер-класи

17-19 квітня у Загороді в Козликах над Нарвою відбулася шоста вже зустріч з лірницькими піснями. Гри на лірі та українських і польських лірницьких пісень, у тому числі з репертуару Івана Власюка (1908-1991), останнього лірника Волинського Полісся, що належав до давнього поліського осередку сліпецької традиції мандрівних співців-професіоналів, учив Сергій Петриченко. У майстер-класах узяли участь особи з різних частин Польщі, зацікавлені

лірницькою традицією. Деякі з них приїхали зі своїми інструментами.

Лірницькі майстер-класи провело Товариство спадщина Підляшшия і Товариство друзів скансену в Козликах.

В Опаци-Великій відремонтували церкву

25 квітня в селі Опака-Велика, що в гміні Черемха при самому кордоні з Білорусією, було висвячено після ремонту церкву Різдва Пресвятої Богородиці, що споруджена на сільському цвинтарі. Ремонт пройшов завдяки фондам Програми розвитку сільських територій.

«Ранок» працює над альбомом

25 квітня в Студії «Рембрандт» Радіо Білосток український фольклорний дитячо-молодіжний ансамбль «Ранок» з Більська почав записувати свій третій диск (*на фото*). Знайдуться на ньому загальновідомі українські пісні та підлясько-поліський репертуар. Запис платівки пов'язаний із цьогорічним ювілеєм ансамблю – 20-літтям співочої та 15-літтям танцювальної груп.

«Фестиваль Мельницького короваю»

2 травня в Мельнику проведено IX «Фестиваль Мельницького короваю». Традиційно його елементом були фольклорні презентації, а також конкурс на найбільш традиційний, найсмачніший і найгарніший коровай.

10 травня, в рамках Мельницького заходу, в Радивилівці відбувся концерт присвячений аграрному короваю, що його на Підляшші випікали до свята Юрія. Обрядовий хліб качалося колись по полях, що мало забезпечити врожай.

Концерт згуртував підляських виконавців, у першу чергу з гміни Мельник: «Новину» з Мощони-Королівської, «Мельничан» з Мельника, «Криницю» з Радивилівки. Приїхали також м.інш. «Вереси» з Чижів та «Незабудки» з Нурця-Станції. Концерт був поєднаний із ювілеєм 5-ліття місцевого ансамблю «Криниця», який є організатором заходу.

Зустріч з експертами Ради Європи

6 травня у Варшавському університеті у Варшаві відбулася зустріч делегації української національної меншини з експерта-

ми Ради Європи. Була вона присвячена реалізації Польщею Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Узяли в ній участь представники різних українських середовищ Польщі, у тому числі д-р Андрій Артем'юк, голова Союзу українців Підляшшия.

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, це ухвалений у Страсбурзі документ, метою якого є «захист і розвиток історичних регіональних мов і мов національних меншин у Європі». У Польщі вона обов'язує від 2009 р.

Зустріч була присвячена промоції української мови в Польщі. Топитання важливе також на Підляшші не лише у контексті функціонування української літературної мови, але також у контексті збереження говірок.

На основі проведених розмов з представниками не лише української, але також інших національних громад у Польщі, та документів, які вони передали, експерти підготують рекомендації. Будуть вони переказані Радою Міністрів Ради Європи урядові Польщі.

Вирізнені українські учні

6 травня у Початковій школі № 12 у Білостоці відбулися підсумки Воєводського поетичного конкурсу «Мое місто і регіон у Європейському союзі». Вирізнення в ньому за вірш написаний українською мовою отримали учениці міжшкільного пункту навчання української мови при Публічній гімназії № 2 у Білостоці.

«Українське слово»

7 травня у Більському будинку культури відбувся Воєводський декламатор-

ський конкурс для дітей і молоді «Українське слово». Мав він форму презентації вибраного поетичного твору українською мовою. Узяло в ньому участь понад сто дітей і молоді: з Садка № 9 «Лісова поляна» у Більську, Комплексу шкіл ім. А. Міцкевича в Більську, Шкільно-дошкільного комплексу в Черемсі, Комплексу громадських шкіл ім. св. Кирила і Методія в Білостоці та з Мельника.

Вивчали репертуар села Лосинка

7, 14 і 21 травня в Лосинці відбувалися зустрічі першого циклу майстер-класів у рамках проекту Товариства спадщина Підляшшя «Обрядові підляські пісні». Під час чергових трьох зустрічей народна співачка Марія Дмитрук учила молодих людей обрядових і ліричних пісень свого села.

22 травня учасники майстер-класів виступили з лосинським репертуаром у Загороді в Козликах над Нарвою.

Освячення каплиці в Кноридах

9 травня у селі Кнориди коло Більська митрополит Варшавський і всієї Польщі Сава врочисто висвятив відремонтовану каплицю св. Юрія з XIX ст. У цьому пам'ятковому об'єкті в рамках генерального ремонту змінили підлоги, дах, відновили стіни, фундаменти, зробили нові сходи. Ремонт проведено за кошти Євросоюзу та самоуправління.

«Study Tours to Poland»

9-20 травня в Білостоці побували студенти з України, Білорусі та Молдови. Це учасники програми «Study Tours to Poland», що надає можливість найкращим студентам, лідерам місцевих

громад країн Східної Європи, пізнати сьогодишню Польщу. У рамках короткотермінових поїздок вони ознайомлюються з польськими досягненнями у сфері демократичних і вільноринкових перетворень, будівництва правової держави та досвіду «польського шляху» до членства в Європейському союзі.

Кожного року в програмі беруть участь також українці. Тим разом їх приїхало шестеро з різних регіонів України, у тому числі зі сходу.

Під час свого перебування у Підляському воєводстві учасники програми відвідали Супрасль, відбули також ряд зустрічей у Білостоці, м.інш. у Польському телебаченні, органах місцевої влади, вищих навчальних закладах, зустрічалися також з політиками. Останні два дні вони побували у Варшаві.

Студійний візит провела Фондація «Вікно на схід».

Сакральна музика в Гайнівці

11-16 травня у Соборі святої Трійці в Гайнівці проходив Міжнародний фестиваль «Гайнівські дні церковної музики». З України взяв у ньому участь лише один виконавець – фольклорний ансамбль «Многая лета» з Києва, виконавець автентичного фольклору та традиційної музики різних регіонів України. Став він лауреатом II місця в категорії академічних хорів.

Окрім хорів, журі нагородило також диригентів та солістів. Одну з п'яти індивідуальних нагород отримала Анна Коропніченко, диригент київського хору.

Загалом у фестивалі взяло участь майже 30 виконавців із Польщі, Білорусі, України, Росії, Молдови та Франції. Велику групу учасників склали місцеві

підляські хори, м.інш. з Дубич-Церковних, Орішкова, Черемхи, Мельника.

Фестиваль провело Об'єднання любителів церковної музики.

Дитяча пісня в Білостоці

13 травня в осідку Білоруського громадсько-культурного товариства в Білостоці відбувся XI Фестиваль дитячої пісні національних меншин «Співаймо разом». Це презентація дошкільнят, які виконують пісні мовами національних груп, що проживають у Підляському воєводстві. Цього року на концерті прозвучали білоруські, українські та російські пісні у виконанні малят з Білостока, Більська і Гайнівки.

Щорічно у фестивалі беруть участь українські діти з Садка № 9 «Лісова поляна» у Більську, згуртовані в ансамблі «Сонечко», які вчать української мови. Також цього року вони приготували декілька дитячих пісенок.

Фестиваль зорганізував Садок № 14 у Білостоці, де ведуться заняття білоруської мови.

Концерт у Теремисках

15 травня у Театрі в клуні в Теремисках відбувся концерт «Там за лісом, за бором – пісні весни, пісні кохання». Прозвучали на ньому весняні твори у виконанні групи «Полудниці» з Білостока, яка здійснила реконструкцію давніх підляських

пісень багатьох україномовних сіл регіону – від Вільки Терехівської до Городіска в гм. Нарва, а також народних співачок з групи «Малинки» з Малинник.

Концерт у Теремисках пройшов у рамках стипендії, яку отримала Улита Харитонюк від Міністра культури і національної спадщини РП.

Про біженство в Біловезжі

16 травня у Біловезькому національному парку в Біловезжі в рамках Ночі музеїв відбувся вернісаж виставки «Біженство – незвичайна історія звичайних людей». У такий спосіб, у 100-ті роковини біженства, Біловезький національний парк включився у дію пов'язані з популяризацією цієї події, яка мала вплив на долі не лише окремих людей та їхніх сімей, але й цілого підляського українсько- та білоруськомовного православного народу, а також на культурну і природничу спадщину нашого регіону.

Білостоцький фестиваль церковної музики

19-24 травня у Підляській опері і філармонії в Білостоці пройшов Міжнародний фестиваль церковної музики. Під час відкриття концерт «Церковна музика – від джерел до сучасності» заспівав Київський камерний хор «Софія» Національної спілки композиторів Украї-

Хорова капела «Освіта» Тернопіль

ни з Києва, переможець минулорічного фестивалю в найпрестижнішій категорії професійних хорів. Концерт був присвячений польському композитору Ромуальду Твардовському з нагоди ювілею 85-річчя від дня народження.

У конкурсних змаганнях фестивалю взяла участь 22 хори, з чого чотири з України: з Києва, Тернополя і Дубна. Традиційно в журі засіла проф. Леся Дичко, видатний сучасний композитор церковної музики.

Хор духовенства Дубенського благочиння став лауреатом другої премії у категорії парафіяльних хорів, також друге місце, але в категорії хорів музичних училищ зайняла хорова капела «Освіта» Інституту мистецтв Тернопільського Національного педагогічного університету. Перше місце у найважливішій фестивальної категорії професійних хорів розділили між собою Камерний хор Державної філармонії в Челябінську в Росії та Академічний хор ім. П. Майбороди Національної радіокомпанії України.

Міжнародний фестиваль церковної музики, який проходить під гаслом «Свято співаючої душі», провела Фондація «Церковна музика».

Міжнародний фестиваль церковної музики, який проходить під гаслом «Свято співаючої душі», провела Фондація «Церковна музика».

Андрухович у Білостоці

21 травня в Галереї «Арсенал» у Білостоці відбулася авторська зустріч з українським письменником Юрі-

єм Андруховичем, одним із відоміших сучасних письменників, поетів та есеїстів. Він дуже популярний зокрема у Польщі, де є чи не найвідомішим українським автором, книжки якого постійно перекладаються польською мовою. Авторська зустріч з Андруховичем відбулася у рамках 50-ліття галереї «Арсенал» у Білостоці.

Окрім авторської зустрічі, у пабі «Зміна клімату» в Білостоці відбувся концерт гурту «Karbid» – польської експериментальної групи, яка з 2005 р. співпрацює з Юрієм Андруховичем. Окрім Білостока гурт виступив разом з українським письменником також у п'ятьох інших польських містах та у Братиславі в Словаччині.

«На Миколу» в Козликах

22 травня, традиційно в день весняного святого Миколая, у Загороді в Козликах над Нарвою відбувся щорічний захід приурочений до того празника. У рамках заходу над берегом річки з концертом пісень із Лосинки виступили народна співачка Марія Дмитрук та учасники майстер-класів «Обрядові підляські пісні», з черги в клуні про книжку «Курашево – минулі роки» розповідав її автор, Юрій Плева. Там же відбулися чергові танцювальні майстер-класи під гаслом «Танці в клуні».

Захід провело Товариство друзів скансену в Козликах.

«Дні Більська»

29 травня – 1 червня у Більську проходили 36-ті «Дні Більська». Не забракло на них також українських елементів – звучала українська музика у виконанні таких ансамблів, як «Ранок», «Куранти», були також присутні виставники з України, в основному з міста-партнера Більська – Рахова.

Традиційно в рамках «Днів Більська» відбувся X Міжнародний фестиваль пісні «Підляська нота». Узяли в ньому участь молоді співаки з Рахова в Україні, а також «Ранок» з Більська – лауреат «бронзової підляської ноти» у категорії народної пісні.

Черговий раз елементом відзначень «Днів Більська» став гала-концерт Конкурсу української пісні «3 підляської криниці». Відбувся він **30 травня** на сцені при Миському управлінні в Більську. Конкурс провів **17 травня** у Більському будинку культури Союз українців Підляшшя.

Майстер-класи в Білостоці

30 і 31 травня в Галереї Слендзінських у Білостоці відбулися майстер-класи традиційних пісень у рамках проекту «Пісні Сувацьщини і Підляшшя». Повела їх Улита Харитонюк, культурознавець, співачка, фольклористка, дослідниця м.інш. старовинного підляського і польського репертуару, стипендистка Міністра культури і національної спадщини РП та Президента міста Білостока.

Проект реалізує Товариство спадщина Підляшшя.

«Українська бесіда»

31 травня в Любліні відбулося свято української православної громади Любліна з нагоди свята П'ятидесят-

ниці та закінчення 2014/2015 навчального року в Українській недільній школі в Любліні. У програмі заходу знайшлася розповідь «Зелені свята» – про свято П'ятидесятниці у виконанні учнів Української недільної школи в Любліні, художня програма «Про Маму», підготовлена вихованцями дошкільної групи Української недільної школи в Любліні з міжсадочкової групи навчання української мови в Краснику, а також театральна вистава «Холмське біженство» у виконанні театральної групи української молоді Любліна «Дивослово». З українською музикою виступив на заході художній колектив українських студентів Державної вищої професійної школи ім. Шимона Шимоновича в Замості.

«Українську бесіду» провели Українське Товариство та Братство православної молоді Люблінсько-Холмської єпархії.

Майстер-класи в Дашах

5-7 червня у Дашах відбулися майстер-класи традиційних пісень, які повели народні співачки Євдокія Маркевич і Софія Кірдилович, учасниці місцевого ансамблю «Калина». Учили вони молодих любителів давнього співу народних колядок, набожних творів та весняних, весільних, хрестинних та ліричних пісень. Це була друга частина циклу зустрічей із народним підляським репертуаром у рамках проекту Товариства спадщина Підляшшя «Обрядові підляські пісні».

Проект відбувається та є співфінансований у рамках програми Інституту музики і танцю «Школа майстрів традиції».

Танцював «Ранок»

6 червня у Більському будинку культури відбулися VIII танцювальні презентації «Розтанцьовані вихідні». Це захід, який має на меті презентацію творчого надбання танцювальних колективів, обмін ідеями та досвідом, популяризацію танцю як форми відпочинку. Серед виступаючих не забракло місцевого українського ансамблю «Ранок». Показалися учасники різних вікових груп.

Молилися у Верховинах

8 червня у Верховинах біля Холма була відслужена панахида за 196 українських православних мешканців цього села, які загинули 70 років тому, 6 червня 1945 р. з рук польського підпілля.

Відзначення провело Українське товариство.

Українська делегація в Білостоці

8-12 червня побувала в Польщі делегація урядовців та представників громадських організацій з Черкаської області. Візит почався 3-денним перебуванням у Білостоці, де українські гості зустрічалися з представниками місцевих влад та білостоцьких громадських організацій. Наступні два дні делегація провела у Варшаві.

Студійний візит є частиною проекту «Активні суспільні поради – підтримка співпраці громадського суспільства з держадміністрацією в Черкаській області», реалізованого Фондацією «Вікно на Схід» у рамках Польсько-канадської програми підтримки демократії.

Інтеграційна зустріч у Козликах

13 червня в Загороді в Козликах над Нарвою відбулися майстер-класи організо-

вані білостоцькими пунктами навчання української мови (*на фото внизу*). У програмі знайшлося плетіння кошків з соломи, випікання булочок і товариська зустріч при вогнищі. Узяли в ній участь м.інш. діти та їхні батьки з Комплексу громадських шкіл ім. св. Кирила і Методія в Білостоці, міжсадкової групи при Самоврядному інтеграційному садку № 26 у Білостоці та міжшкільного пункту навчання української мови при Публічній гімназії № 2 у Білостоці.

Екскурсія дітей з «Лісової поляни»

16 червня дошкільнята з Дитячого садка № 9 «Лісова поляна» в Більську, де відбуваються заняття української мови, взяли участь у майстер-класах у Білостоцькому музею села. Поїздка відбулася в рамках програ-

ми «До традиції». Діти брали участь у майстер-класах з народними творцями, випікали перепічки та робили горщики на гончарському колі. Ознайомилися також із традиційними грами, забавками та забавками.

«Ранок» записує танці

17 червня в Загороді в Козликах над Нарвою танцювальні групи фольклорного дитячо-молодіжного ансамблю «Ранок» із Більська, з якими працює Борис Бунь з Зорі коло Рівного, записували платівку зі своїми танцями та робили фотосесію для нового альбому. Запис приурочений до ювілею цього найвідомішого підляського дитячо-молодіжного колективу.

Зараз у надбанні «Ранку» касета, одна платівка з народними піснями та одна з колядками. Цього року вийде черговий альбом з пісен-

ним репертуаром та вперше – відео з записом танців. Його промоція відбудеться **3 жовтня** під час ювілею ансамблю.

Заграла «Черемшина»

19-20 червня в Білостоці та Біловежі в рамках заходу «Подкоффа» виступив фольк-ансамбль «Черемшина» з Черемхи.

«Ярмарок місцевих продуктів»

20 червня в амфітеатрі в Біловежі відбувся «Ярмарок місцевих продуктів» – спільна ініціатива Місцевої групи діяння «Біловезька пуща», гміни Біловежа, Біловезького національного парку та Лісового промоційного комплексу «Біловезька пуща». Ініціатива була спрямована до митців, умільців, рукодільників та виробників натуральних продуктів, та мала на меті презентацію для туристів неповторних продуктів, характерних тільки для регіону Біловезької пущі. У її програмі знайшлося багато пропозицій: політ на повітряній кулі, дегустація регіональної кухні, виступи місцевих ансамблів, серед яких не забракло виконавців українських пісень. Заспівали м.інш. «Струмок» з Дубич Церковних, колективи з Чижів, Мохнатого, Лосинки, Нарви. Зіркою вечора була українська фолькорокова група «Горпина» з Ольштина.

«Гілочка» у Кошалині

20-21 червня відбувся Фестиваль українських дитячих ансамблів у Кошалині. Взяло в ньому участь майже 350 учасників із цілої Польщі, у тому числі дитячо-молодіжний ансамбль «Гілочка» з Черемхи.

Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті

